

# מִכְּאֵן וּמִשָּׂאֵם

כתב העת למורשת יהדות דמשק

גליון מס' 31 | ערב חג הפסח תש"פ | אפריל 2020



הַנְּצָנִים נִרְאוּ בְּאֶרֶץ עֵת הַזְּמִיר הַגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאֶרְצֵנוּ  
(שיר השירים פרק ב' פסוק יב')

ארגון יוצאי דמשק (סוריה) בישראל  
מכרך את בני קהילת יוצאי דמשק  
בארץ ובתפוצות ואת כל בית ישראל

בברכה

חג פסח  
כשר ושלח



# מִכָּאן וּמִשָּׁאֵם

גליון מס' 31 | ערב חג הפסח תש"פ | אפריל 2020

**יוצא לאור על ידי ארגון יוצאי דמשק (סוריה) בישראל**

מס' עמותה ז-656-006-58 מלכ"ד ( Non Profitable Organisation )

רחוב ראש פינה מס' 3 תל-אביב יפו, ח.ד. 59014 מיקוד 0159000

טלפון: 03-6881567, פקס: 03-6880027

אתר אינטרנט: [www.misham.org.il](http://www.misham.org.il)

המערכת: ד"ר נתן חסון (יו"ר), יהושע קלש, מאיר משען, לאה מלמד, אלי רז חארוס

עיצוב והפקה: בקי שני

חוקן החומר המובא בגליון זה הוא על אחריותם הבלעדית של הכותבים  
לרבות שמירה על זכויות יוצרים שלהם ושל זולתם.

לא למכירה

"למען ידעו, דור אחרון, בנים יולדו; יקומו, ויספרו לבניהם".  
(תהילים, ע"ח ו').

## תוכן העניינים

4	דבר המערכת
6	המשיח יבוא מחר, מוסא עבאדי
8	מסעות - בשבילי הארץ ושכנותיה, יצחק בן צבי, נשיאה השני של המדינה
13	בשבילי הכתובה, מאיר משען
16	חכם זאפי - הרב יצחק אסא, דר' אברהם חסון
18	היהודים בדמשק - מתוך הספר "טחנת חיים", יצחק שמי
27	מדמשק לבואנוס איירס - סיפורה של מהגרת, פרופ' סופיה מנשה
32	סיפורי ילדות, שרה קמחי
34	סיפור עליתן של בתיה ולאה סימן טוב, נגה סימן טוב
36	קינוחים לבנים לחג - בקי שני
38	פתגמים, אפרת חלק

# דבר המערכת

ולא טען על זכות יתר כלשהי. אולם, בהבדל מאלמונים אלה הרב חמרה, העמיד דרישות לא מעטות בתמורה למעשיו. בראש ובראשונה דרש וקיבל מעמד רב למרות שלא הוסמך כמקובל, לא נבחן ולא הוכיח ידע בהלכה. חוסר התקינות במינוי זה זועק לשמים, כי הקהילה זכאית לרבנים בעלי שיעור קומה. הרב חמרה לא הסתפק בכך ודרש גם הקמת בית מורשת על שמו. סיוע לכך אמנם ניתן לו, אולם הוא לא הצליח זה למעלה מ-20 שנה לגייס את הכסף הדרוש להקמתו.

ארגון יוצאי דמשק בישראל היה מוכן לשתף פעולה עם הרב בהקמת בית מורשת בתנאי שיישקף בפועל את מורשת הקהילה על כל הבטיה ולא בית לתועלתו האישית של הרב ולהאדרת שמו, תוך התעלמות מארגון יוצאי דמשק הוותיק שפעל במשך עשרות שנים למען הקהילה וקליטתה בישראל, לפני שאברהם חמרה הגיע לישראל. תחת בית מורשת שיישקף נאמנה את מורשת הקהילה, ייסד הרב עמותה שכל יעדה הוא הקמת בית מורשת על שם הרב חמרה.

ידוע לנו שהמוסד, ולא הרב, פעל ותיאם את הברחת הכתרים, את ספרי התורה ופריטי היודאיקה הרבים. כמובן שהמוסד נעזר בכל מי שהיה בידו לסייע, לרבות ברב חמרה. איננו יודעים מה עלה בגורל פריטי היודאיקה שהוברחו, היכן הם מצויים וזהות המחזיקים בהם. האם הרב איננו חייב בדיווח לציבור על מיקומם הנוכחי?

לבסוף ראוי לחזור ולהדגיש כי הרב חמרה מעולם לא היה ואינו הגורם היציג של כלל יהודי דמשק. הוא לכל היותר, מייצג חלק מהקהילה הזעירה שנותרה בדמשק ללא רב וללא מנהיג נבחר בשנות ה-80 ותחילת שנות ה-90 של המאה שעברה. כמו כן נחזור ונדגיש כי יהודי דמשק שהקדימו לעלות ארצה או היגרו לעולם החדש הקימו קהילות גדולות פי כמה מהקהילה הזעירה שנותרה בדמשק עד 1992 כאשר הנשיא חאפז אסד נאלץ עקב לחץ בינלאומי להתיר את יציאת היהודים מסוריה. הקהילה היהודית הקטנה שנותרה בכל סוריה מנתה אז כ-4000

כתרי דמשק הינם ספרים עתיקים כתובים ביד על קלף, חלקם כוללים את התנ"ך כולו אחרים כוללים רק חלקים ממנו. תשעה כתרים שהיו מצויים בבתי כנסת בדמשק הוברחו לישראל בסיוע המוסד בראשית שנות ה-90 של המאה הקודמת ונמסרו לספריה הלאומית, שם רופאו וטופלו בידי טובי המומחים. כתר נוסף שהגיע בעבר ללונדון, נקנה על ידי הספריה הלאומית ויש אומרים שהיה כתר נוסף שנעלם.

הספרייה הלאומית הוקמה למען עם ישראל כולו כדי לאסוף ולשמור את מורשתו הכתובה של "עם הספר" ולהנגיש אותה לציבור. לאור ערכם הלאומי של הכתרים, פנתה הספריה הלאומית לבית המשפט המחוזי בירושלים בבקשה לרשום את הכתרים כהקדש ציבורי ולמנות חבר נאמנים כדי לנהל את החזקתם, הצגתם לציבור ומכלול השימושים בהם. חבר הנאמנים יכול כלומר בין חבריו את נציגי יוצאי דמשק בישראל.

מתוך הכרה בערכם הלאומי של הכתרים, והכבוד שקהילתנו הקטנה תזכה בו מתצוגתם בספריה הלאומית, הביע ארגון יוצאי דמשק את תמיכתו בבקשת הספריה מבית המשפט. אולם הרב חמרה התנגד לכך, על יסוד טענתו שהכתרים שייכים לקהילת יהודי דמשק ובהיותו רבה האחרון של הקהילה שנותרה שם, הינו הגוף היציג של הקהילה בכללותה.

זכותו של הרב חמרה על הכתרים נובעת לדבריו גם משום שהוא זה שדאג להסתרתם מפני השילטונות עד להברחתם לישראל ומהיותו רב הקהילה באותה עת.

אם אכן הוא זה שהסתיר אותם כשהמפתחות היו בידיו, היתה זו חובתו להסתיר ומגיעה לו תודה על שפעל בהתאם למצופה ממנו. אבל לא מעבר לכך. כל אדם חייב נאמנות לתפקידו, גם אם התפקיד כרוך בסיכון אישי. רבים מאתנו שרתו כמסתערבים, כחיילים, אנשי מוסד ושליחים למיניהם בארצות אויב, בלחימה בחזית או בכל מצב אחר (ראה סקירה על המסתערבים עלון "מכאן ומשם" מס' 27) איש איש קיבל את שכרו בהתאם לנהוג בשרות המדינה

נובעת מתוקף ערכם הלאומי ומתוך שייכותנו ללאום היהודי. איננו רוצים להתבדל, אנו חלק מהלאום היהודי והספריה הלאומית שייכת גם לנו - יוצאי קהילת דמשק. נהיה גאים, כשבספריה הלאומית יוצגו כתרי דמשק היפים והעתיקים. כפי שכתר ארם צובא זיכה בכבודו את קהילת החלבים בתצוגתו הנפלאה בהיכל הספר, זכאית הקהילה הדמשקאית להתהדר בכבוד כתרי דמשק בתצוגתם בספרייה הלאומית.

## לבסוף נסכם בקצרה את מהלך משפט הכתרים:

כבוד השופט, דרורי, סגן נשיא בית המשפט המחוזי בירושלים, שדן בהתנגדותו של הרב חמרה להקמת ההקדש הציבורי לכתרים בספריה הלאומית, שמע בדיוניו את טעונו הרב ואת עמדת הספריה הלאומית. לאחר מספר ישיבות, שבהן לא ראה סיכוי להתקרבות הרב לעמדת הספריה הלאומית, החליט השופט להציע מסגרת גישור, במקום הסירבול של הפרוצדורה המשפטית. למגשר מונה השופט העליון בדימוס, צבי טל שקיים מספר ישיבות. משהסתבר לו, שהרב חמרה אינו זז מעמדותיו, החזיר את העניין לבית המשפט.

עם חלוף הזמן פרש השופט דרורי לגמלאות והשופט גדעוני החליף אותו בדיון בתיק הכתרים. לאחר שהשופט גדעוני למד את התיק הוא נטל לידייו את המושכות וזימן את הצדדים לדיון קצר כדי לאפשר להם להשלים את טיעוניהם. בהמשך העניק ארכה נוספת לצדדים לשם השגת הסכם ביניהם. משתמה הארכה יחזור העניין לבית המשפט שיפסוק על פי סמכותו.

ביום ה-16/02/2020 התקבלה החלטה ע"י כבוד השופט גדעוני לפיה קבע כי לאור המחלוקת שנותרו בין הצדדים יגיש כל צד עד ליום ה-19/03/2020 השלמת טיעון בכתב ביחס לזהות הנאמנים המבוקשים על ידו וביחס לתנאי ההקדש. כמו כן קבע דיון ליום ה-05/04/2020 לשם השלמת טיעון בעל פה. לאחר מכן יפסוק כפי שמחייב החוק.

נחיה ונראה ונקווה לטוב.

נפש. חציים נשאר בארה"ב וחציים עלה ארצה. הרב חמרה יכול לכל היותר לטעון למעמד כלשהו בקרב חלק מאותם אלפיים איש בישראל שמוכנים להכיר בו כרבם.

יוצאי קהילה מצויים בארבע כנפות תבל: במכסיקו ובארגנטינה, בברזיל ובארה"ב, בקנדה ובפנמה, אך בעיקר בישראל. לכולם זכות על הכתרים שאינה פחותה מזכותם של אחרוני קהילה שעלו עם הרב חמרה ואולי רואים בו את נציגם. גם אז אין כל בסיס ענייני למסור לידינו את הכתרים, הן משום שאינו מייצג אלא חלק זעיר מכלל קהילה בתפוצתה הרחבה והן משום שאין בידינו בית ראוי להחזיקם ולהצגתם.

מזה 20 שנה מתכוון הרב להקים בית מורשת על שמו. עד היום לא מסתמנים הנדבנים שמוכנים להעניק לו את המיליונים כדי לפאר את שמו. אנו מתנגדים למסור זמנית או לצמיתות, כתר כלשהו לידינו של הרב.

הארגון החל בהקמת בית מורשת, על פי התוכנית שפורסמה בעלון "מכאן ומשם" מס' 30. בניגוד לכוונת הרב, אין אנו רוצים להציג את הכתרים עצמם, ונסתפק בהצגת פקסימיליות חלקיות שלהם. הספריה הלאומית היא שתציג אותם באמצעה לכלל עם ישראל ולעולם כולו. בהמשך דרכו ודרישותיו חסרות השובע של הרב הוא זיכה את עצמו בתואר רבה של יהדות סוריה בישראל, מבלי שגוף כלשהו ביהדות ארם צובא (חלב) יכיר בו. גם קהילות הדמשקאיות הותיקות בתל אביב ובחיפה שהוקמו ופעלו לפני עלייתו ואלה שהוקמו מאוחר יותר בחולון ובבת-ים אינן רואות בו את רבן. למרות זאת הוא ממשיך בשלו וכבר העלה את עצמו לרב יהודי סוריה ולבנון. לקהילות הסוריות בפזורה בחו"ל ישנה מנהיגות רבנית מוסמכת משלה, הן יציגות של עצמן ובעלותן על הכתרים אינה פחותה מזו של אברהם חמרה וחבורתו.

להתרת הסבך הציעה הספריה הלאומית, בתמיכת בית המשפט וארגון יוצאי דמשק, לשתף את הרב חמרה כחבר בחבר הנאמנים שיוקם לניהול הכתרים. אולם הוא לא הסכים למעמדו כחבר מן השורה בגוף זה ודרש לעצמו זכות וטו, שמרוקנת את סמכויותיהם של שאר החברים. דרישתנו להפקדתם של הכתרים בספריה הלאומית

## ארגון יוצאי דמשק בישראל

מברך את בני קהילת יוצאי דמשק בישראל ובתפוצות ואת כל בית ישראל בברכת

# פסח כשר וחה שמח

# המשיח יבוא מחר



מוסא עבאדי

## אנו מביאים פה קטעים מתוך הספר "המלכה והסופר - יהודי דמשק שלי" באדיבות הוצאה לאור "כרמל"

ושוב את הדפים האלה של הפירושים המוזרים אם אין לי המפתח להבין אותם?"

"כמה פעמים צריך להגיד לך שלפני שתלמד לקרוא את ספרי הקודש האלה, אתה שהמוח שלך רווי מדעים פחות או יותר מדויקים ושאלות פחות או יותר מעורפלות, צריך שתנסה קודם לנחש את משמעותם הנסתרת בכוח הלב שלך, בכוח האמונה שלך. רוב המאמינים שאתה מתחכך בהם בבית הכנסת לא מבינים אפילו מילה אחת מהתפילות שהם מפנים לאלוהים. ואני שאני איש של ספרים ושל ספר הספרים, יש ימים שאני מקנא בם על בורותם".

"להאמין ילד, להאמין. בזה טמון הכל. תאמין במעלות המטהרות של הטקסטים האלה, שחלקם מעוררים שאט נפש, אני מודה, ותניח לזה שהיה מקור השראה לכתיבתם, שהוא יבהיר לך אותם. וביום שתבין שיש יותר דברים במשפט אחד של ספר הזוהר מאשר בכל ספרי הלימוד שהמורים שלך מצווים עליך לבלוע ולהקיא חזרה, תעשה צעד גדול לעבר הידע העילאי, ותרגיש אחדות ושיתוף לא רק עם בני האדם, אחיך, אלא גם עם הציפורים, האיילות, הכבשים וכל החיות שנח העלה לתיבה שלו לפני המבול. ותאהב את כולם, כמו שאתה צריך לאהוב לרעך כמוך, חוץ מאשר את הנחשים כמובן...ואת החזירים.

זאת הייתה שעת הדרשה היומית שלו, אתנחתת ההטפה היומית, והיא חפפה את שעת החזרה שלי מבית הספר, ואף על פי שהטביע אותי בים העצות, הציפויים, ההמלצות, ההוכחות והציטטות שלו, הייתי מקשיב לו תמיד בהרבה כבוד ובלי שום שיעמום.

ההטפות שלו הסתיימו דרך קבע באנחה ארוכה, ואחריה באו תמיד המילים "סוף סוף" שסימנו מבחינתי את האפשרות לחזור אל אלה שנחשבו בעיני אז כ"קלסיקונים הגדולים: אנטול פראנס, פול בורז'ה, מרסל פרבו, פייר בנואה ו"בעלת הארמון בלבנון" שלו, והאחים תרו, שזמן קצר קודם לכן פרסמו את ספרם "הדרך לדמשק".

בשבתות, מיד אחרי ברכת המזון של סעודת הצהריים, היה סבי לובש מקטון על הגומבאז שלו, טופח על לחייה של

אחרי שעבר את השישים - זה היה אז הגיל המומלץ "להתחיל לארוז את המזוודות" - החל סבי להקדיש רק מעט מזמנו לבתי המלאכה לאריגה שלו. ביתר הזמן התמסר לתפילה וקריאה בכתבי הקודש.

מדי בוקר, עם שחר, כששב מבית הכנסת - בית הכנסת שלו, כי הוא היה נותן החסות ומנהלו היה מניח על שרפרף



משובץ בצדף, מכוסה במפית שרקמה סבתי, ערמת ספרים שבחר ערב קודם ממדפי הספרייה שלו. המבחר הזה נעשה תמיד בכפיפות לסדר הכרונולוגי. ומכון שסבי לא הכיר כרונולוגיה אחרת מלבד זו של החגים היהודיים, הייתה רוב הקריאה שלו קשורה למשמעות החגים האלה ולדרכים שנהגו לחגוג אותם. היו ספרים לשבוע שלפני ראש השנה, היו לשבוע שאחרי יום הכיפורים, היו ספרים לפסח ואחרים לשבועות וכל היוצא באלה. והיו גם ה"קבועים" - אלה שסבי בלע באותו תיאבון ובאותו להט מידי יום ביומו. בקיץ, לפני שהספיק להתרווח על הספה שלו מאחורי שיח הוורדים, ביקש שיוגש לו ספל קפה ראשון, היה שוקע, קודם כל, בספר תהילים, שאותו ידע אגב בעל פה. אני הייתי בכור נכדיו, ומתוקף תוארי זה הייתי מופקד מדי ערב על החזרת כל כרך למקום המיועד לו.

"הייתי צריך לקרוא את הספרים האלה שוב ושוב", היה סבי אומר לי בין ההליכות והחזרות שלי מן השרפרף אל כונניות הספרים וחוזר חלילה. כאן ורק כאן תמצא את האמת. את האמת, כמו את האושר, צריך להרוויח. צריך לחפש אותה בלי להתעייף.

"אבל מה זה יעזור לי" הייתי טוען כנגדו, "לקרוא שוב

צעירת נכדותיו וגורר אותי לבית הכנסת, שעזבו רק זמן קצר קודם. כמדי שבת היינו מוצאים שם את אותו קהל. היו שם הסנדלר, החנווני - שהיה גם מכשף, מרפא וחוזיה - הסמרטוטר ושני בניו, הדָּוָר, הרוכל, מנהל החשבונות של האופה, חרט הנחושת וחתנו, הנגר, סופר הסת"ם, תריסר חסרי בית, חסרי אמצעים, חסרי כול, נכבד אדיר ממדים אחד שוויתר לפעמים על שנת הצהרים כדי להתערב ב"אנשים הטובים האלה", ברהומא - שוטה הכפר שלנו - שנמנם תחת ארון הקודש, ולבסוף, יושב ברגלים משוכלות על החלק הרך ביותר של הספה וגבו נשען על חצי תריסר כריות, הרב חסון, שניהל את הדיונים בקולו, קול דרשן אכול ריאות.

הדיונים האלה, שנמשכו ארבע, חמש או שש שעות - הכל לפי עונת השנה ואורך היום - נסבו לעיתים קרובות סביב אי אלו משפטים שנבחרו, זעיר פה וזעיר שם, מתוך הכרכים העצומים, אכולי העש, של ספריית בית המדרש. מתנדב אחד, שהיה זקוק למעשים טובים, שפשף וניגב אותם לפני שחילק אותם למשתתפים - בכלל זה אלה שלא ידעו קרוא, אך לא נתייאשו מהשגת מנת הידע שהגיעה להם באיזו דרך נסית.

"אמר רבי עקיבא..." לחש הרב חסון את שריקת הפתיחה של המשחק. מי שיתפוס ראשון את הכדור - סליחה, את רשות הדיבור - יהיה זה שיציע את הפירוש הראשון, הפירוש הראשון שלו, למה שאמר (או לא אמר) רבי עקיבא. כל מילה, כל הברה, כל אות של משפט שנראה - שימו לב: שנראה - פשוט, ברור, צלול, הועברה במדוכה הטחינה של המפענחים מלידה האלה, ששקלו את הדברים, אמדו אותם וכרסמו בהם כדי לחלץ מן המשפט הנדון איזה סוד שלא אמר מעולם. אך היות שהיה צריך לעבור למשפט הבא של רבי עקיבא או של תנא אחר, היה הרב חסון מכחכח בגרונו, מוחט את אפו שלוש פעמים, מקפל את הממחטה שלו, מעיף מבט על צאן מרעיתו, שאף אחד מהם לא הרחיק מעולם מן העדר, ונותן את הפירוש הנכון הפירוש היחיד.

אחרי רבי עקיבא הגיע תורו של רבי טרפון, ואחריו רבי אליעזר, שקדם לרבי יהושע, שקדם לרבי מאיר... איזה מצג נאה: כוכבים, כולם כוכבים. כל אחד מן המשפטים שלהם עורר בקרב הנוכחים דיונים סוערים, מחרישי אוזניים, מתלהמים, תוקפניים וסותרים. בשביל זה בדיוק באו הנה, לא? וכך היו דשים את הדברים עד אין קץ, בהינפים של "יש אומרים ויש אומרים": על הטהור והטמא, על מאכלות בשר וחלב (שנאמר "לא תבשל גדי בחלב אימו")<sup>1</sup> על משקל הנעלים שמותר ליהודי לנעול ביום הכיפורים, על הסבל המזומן בגיהינום לחוטה שישאף ולו שאיפה אחת מסגריה אחרי שיצא כוכב ראשון בליל שבת, על עונשה של נואפת,

על שבע ברכות הנישואין, על המחיר שישלם מי שיחליף ולו מלה אחת עם מנודה שהוקע על ידי הקהילה, על ההוכחות שהוריהן של נערות בתולות צריכים להציע אחרי ליל הכלולות, על איזה ממשלי שלמה או פסוקי ישעיהו, על צבע עורה של השולמית - כלום הייתה באמת שחרחרת ששזפתה השמש? והאם נטרה באמת, כפי שהימרה בכתובים, את הכרמים של בני אמה? וכולי וכולי.

בסוף היום, ממש לפני תפילת ערבית, הייתה שאלה אחת, שאלה שהיהודים שואלים זה אלפי שנים ושאונה מרפה, עולה בכל פעם אל פני השטח, ותמיד היו אלה העניים ביותר שהציגו אותה לחכם, בהתעקשות יתרה, הם לא היו יכולים לקבל, וגם לא להבין, את האפשרות שהמפגש יינעל בלי שהחכם ישיב על השאלה הזאת, או יעמיד פנים שהוא משיב עליה. "אז מה רבי" היו שואלים אותו "המשיח יבוא מחר?" "סבלנות...סבלנות", היה הרב חסון אומר ועוצם את עניו כאילו כדי להיטיב לקרוא בתוך עצמו את התשובה שהוא חייב להם, "סבלנות... סבלנות... הוא יבוא במהרה בימינו". כל כמה שהתכונן לה, לשאלה הזאת, היא העמידה אותו תמיד במצב לא נוח.

"הוא יבוא בקרוב בימינו", היה אומר שוב ומוחץ מניה וביה שני פשפשים שהשתובבו על כריכת ספרו.

"אתה לא יכול להגדיר מדויק יותר?" התחנן הרוכל שכל ממונו נגזל ממנו ערב קודם, בלב האזור הכפרי, ועכשיו לא ידע מאין יבוא עזרו. "אלוהי אברהם הבטיח לעמו" השיב הרב. הוא ישלח לנו אותו... וביום ההוא..."

"אה! ביום ההוא", חזרו במקלה כל חסרי האמצעים, חסרי הבית, חסרי המשפחות, עמי הארצות והחכמים, החולמים והמשוגע, "ביום ההוא יהיה אדוני אחד ושמו אחד".

המשיח יבוא אם כן בשנה הבאה... או קצת יותר מאוחר... בכל אופן, לפני קץ הימים...

והתמימים האלה שהושבו ריקם לא ידעו אז - וכיצד יכלו לדעת? - שכפי שגרס קפקא "המשיח יבוא רק כשלא יהיה בו עוד צורך; (ש)הוא לא יבוא אלא יום אחד אחרי בואו; (ש) הוא לא יבוא ביום האחרון, אלא למחרתו".

מה שבטוח הוא שעשרים וחמש שנים אחרי ששמעתי לראשונה את ההבטחה הזאת מפיו של הרב חסון, כשבבוקר אחד של אפריל 1943 ראיתי איש מיליציה ב"טיילת האנגלים" בעיר ניס רומס במגפיו צעירה יהודייה ומרוצץ את גולגלתה נוכח מבטיהם המבועתים של עוברי אורח ולקול צווחות של ילד שזעק "אמא! אמא!" - המשיח לא הגיע עדיין, לא אל המעונה הזאת, שכבר לא הייתה זקוקה לו, ולא אל המיליונים מבני עמה שהיו עתידים למות בכל מיני מיתות משונות.

ממש כמו המשיח ההוא...

# מסעות - בשבילי הארץ ושכנותיה



יצחק בן צבי, נשיאה השני של המדינה

המלחמה העולמית הראשונה שכן כאן ג'מאל פחה מפקד המחנה הרביעי והוא שלט שלטון בלי מצרים על כל סוריה וארץ ישראל. אותו ג'מאל הוא שהרחיב ושיפץ את השווקים.

סיפרו לי שג'מאל פחה הוציא פקודה להרחיב את השוק מטר אחד מכל עבר, בידעו שהפקודה לא תבוצע על ידי הסוחרים מרצונם, שלח צבעים לסמן על הקירות והעמודים את רוחב הרחוב, ואת הבניינים שעדיהם יש להרוס. בעלי החנויות הוזהרו שעליהם למלא את הפקודה תוך שלושה ימים וכל אשר לא ימלא את הפקודה אחת דתו לתלייה בכיכר דמשק. לא יפלא איפה, שימי רודנותו של ג'מאל שמורים עדיין בזיכרונם של זקני דמשק.

ביקרתי במוזיאון הממשלתי אשר אליו הועבר לפני זמן מה בית הכנסת הקדום של דורא-אירופוס ושוחזר על כל ציוריו וקישוטיו הנפלאים. דוגמא יחידה במינה של האמנות היהודית בבבל בתקופת התלמוד, שנשארה לפליטה מימי קדם.

במוזיאון מצאתי גם מצבת קבר עתיקה משנת ד' אלפים תתכ"ב (1062 לסה"נ) ומחמת העניין שבה - העתקתי את נוסחה:

**נפט**

**יוסף בן סעדיה נוחו בגן עדן**

**שנת ארבע אלפים ושמן מאות ועשירים ושני שנים  
להב"ד**

ביום הרביעי בשבוע נסעתי לג'ובר ושוב ביקרתי שם בבית הכנסת הישן לאחר שביקרתי קודם לכן לפני חמש עשרה שנה, בשנת תרע"ט (1919). בג'ובר לא נשתנה דבר. אותו הישוב הדל, אותו בית הכנסת עם ה"כתר" הנערץ. אותו בית הקברות, שדורות דורות מצאו בו מנוחת נצח.

**הייתה לי פגישה כאן, בדמשק, עם גרעין "החלוץ". שוחחתי אתם על ענייני החלוץ בבירת סוריה. אכן, דמשק עומדת כבר בתחומה של ארץ ישראל. אנשיה יוצאים ובאים לארץ ואנשי ארץ ישראל מבקרים כאן לעיתים קרובות. העיתונים "דבר" ו"הארץ" מצויים כאן, וזכר בתי**

**מתוך הספר "מסעות  
בשבילי הארץ ושכנותיה"  
המכון להוצאה לאור  
בישראל בע"מ ירושלים  
תש"ך 1960**



## סוריה ולבנון

י"ד תשרי תרצ"ד (4/10/1933). עוד מעט אסע עם אליהו אילת לדמשק. רוב זמני עשיתי אתמול באוניברסיטה האמריקאית בשיחה עם פרופסורים ותלמידים שונים. זוהי גאליריה בין-לאומית: אמריקאים ואנגלים, ערבים-נוצרים ודרוזים, יהודים צרפתים וכו'. נפגשתי עם כמה מחשובי העדה היהודית, קיבלתי מפייהם ידיעות מעניינות על מצב היהודים בסוריה והחלטתי לבקר לא רק בדמשק אלא גם בחלב.

ההרפתקאות התחילו בהכנסי לבית המכס הצרפתי בראס אלנקורה. אתמול הלכתי עם עמוס למחלקת הביטחון, ואחרי משא ומתן מייגע קיבלתי הארכה לשבועיים.

דמשק, ט"ז תשרי תרצ"ד (6/10/1933). בעוד רגעים אחדים אני נוסע מכאן באוטובוס לחאלב. קרה לי כמופת שקרה ל"רבי" הידוע: מצד אחד שבת, ומצד שני שבת - והעגלה עם ה"רבי" עברה בחול. בדמשק נחשב היום ליום טוב שני של גלויות, גם בחלב יום טוב, ולי, בתור ארצישראלי, מותר לנסוע, כי יום זה נחשב בארץ ישראל ליום חול.

ביליתי את החג בצורה חגיגית: ביקורים בבית הכנסת, ישיבה בסוכה, ביקורים ברחוב היהודים אצל ראשי העדה וכו'. טיילתי בשווקי דמשק המפוארים. השווקים המקומרים של דמשק מרווחים וגדולים יותר משווקי קושטא. בימי

**הספר העבריים עדיין נשמר. לפיכך נפוצה ביניהם ידיעת העברית, ובשעה שמזדמנים עם אנשי דמשק, אפשר לשוחח על עניינים רציניים בשפה העברית. מה שאין כן בקהיר ובאלכסנדריה.**

המשפחה שהוזמנתי אצלה היא משפחת גולדין, אשר הוליכני אליה אליהו אילת. גולדין היה לפני המלחמה פועל בתל עדש ושירת כקצין בגדוד העברי בגאליפולי, את משפחת לוזיה אשר נתנה חלוצים וגם חברים לקיבוצים בארץ, ביקרתי פעמים הרבה ואתמול בערב סעדתי בסוכה שלהם. ה"סוכות" בדמשק ראויות לתיאור מיוחד, אולם מחמת קוצר הזמן אקצר.

בין האישים שנפגשתי עמם היו: יוסף פרחי, מן המשפחות המיוחסות בעיר, מצאצאי מועלם חיים פרחי המפורסם מעכו.

דר' פינטו רופא ועסקן ציבורי המעוניין בארץ ישראל ובציונות (על זה לא מדברים כאן בגלוי), בביתו נאספו גדולי הקהילה. באו לביתו גם ראשי הממשלה, נשיא הרפובליקה, ראש היוזרה, חברי היוזרה, ראשי העדות הנוצריות וכו' לבקר ביקור נימוסין אצל העדה היהודית. לא נוכחתי בפגישה לבלתי משוך תשומת לב. יוסף ביק לאניאדו, חבר בית המורשים - אישיות בלתי פופולרית בקרב ה"רחוב" (כך קוראים פה לעדה היהודית), מזרחי, מראשי העדה. בביתו הייתה לנו אתמול פגישה לבבית ושיחה על העזרה ליהודי גרמניה וכיוצא בזה;

**חארס אפנדי - מראשי העדה, שבילה שנים אחדות באמריקה ודואג לצרכים הדתיים, הוא אינו מתנגד לחלוץ, כמו שמתנגדים לו אחדים מהרבנים בארץ בנימוק שהחלוץ משתף בעבודתו גם בנות, מה שסותר לדעתם את דרכי המסורת היהודית.**

## חלב

**תרצ"ה - 1935**

שני דברים משכו אותי לחלב - ההוה והעבר. "עיר ואם" היא ליהודי סוריה, המזהים אותה עם ארם צובא, וכך קוראים לה בתעודות רשמיות, דתיות וחילוניות. זיהוי זה מסתמך על המסורת ועל המסופר בשמואל ב', ב' המספר אודות מלחמת ישראל בארם ועל המזמור "למנצח לדוד, בחצותו את ארם נהרים ואת ארם צובא" - "וישב יואב ויך את אדום". המסורת היהודית מייחסת את בנין המבצר של חלב ליואב - לימי דוד ושלמה, אשר שלטו בכל צפון סוריה - בחמת צובא, בבעלת (היא בעל בק) ובתדמור "וכל המלכים מן הנהר...ועד גבול מצרים", דה"ב ח' ד - 5; ו-ט - 26.

חלב היא שניה לדמשק, שהרי דמשק נזכרה עוד בימי אברהם אבינו (דמשק-אליעזר) וארם צובא רק בימי דוד,

אולם בתקופה המאוחרת הממלוכית והעותמנית חשובה חלב יותר מדמשק (ועוד הרמב"ם מציינה לשבח באיגרתו). בה הקימו גולי ספרד ויוצאי איטליה בתי חרושת לאריגים ולתוצרת בגדים אשר סופקו לצבא התורכי, ובתי מסחר אשר פרשו רשתם על כל המזרח הקרוב. בה קמו בתי אולפנא לתורה ותלמוד, שנודעו לשם ולתהילה בכל המזרח. אולם במיוחד משך אותי ספר כתר התורה של בן אשר, השמור בבית הכנסת הישן. זה אולי הקדום שבבתי הכנסת ומכל מקום קדום הוא לכל בתי הכנסת הקיימים. הוא נוסד עוד לפני הכיבוש המוסלמי ונשאר על כנו עד ימי האסלאם, עד מלחמת העצמאות, שעה שנחרב ונשרף בידי פורעים. בשריפה זו ניזוק גם כתר התורה הקדמון, ורק בדי עמל הצלחתי להציל את רובו של כתר-תורה מקורי זה, הנחשב בצדק לחשוב ביותר ומוסמך ביותר בין כל כתבי היד של התנ"ך בעולם.

עם זאת מטרתי היתה באותו ביקור להכיר לדעת את המצב בקרב העדה היהודית העתיקה הזאת ולהשפיע על ראשי העדה, שיעזרו לעלייתם ארצה של חלוצים ומשפחותיהם. באותה שעה פגשתי כמה אנשים מבני חלב שהתכוננו לעלות, וגם מאלה שכבר עלו ובאו לבלות את החג עם בני משפחותיהם בחלב. אולם תנועה חלוצית מאורגנת, כאשר בדמשק, טרם נוצרה. רק כעבור עשר שנים בימי המלחמה העולמית, ניתנה דחיפה ממשית לתנועה זו ע"י **רעייתי רחל ינאית בן-צבי, שבאה במיוחד לדמשק, לחלב ולביירות והצליחה להעלות לארץ את הקבוצה הראשונה של תלמידות, חניכות למשקי הפועלות לארץ.**

## דמשק

**תרצ"ו - 1937**

נעימה הנסיעה לדמשק בעונת הסתיו: עוברים על פני החרמון והשלג מזהיב מרחוק בלבנוניותו. הדרך עוברת בתוך שטחים עצומים בלתי מעובדים, שהיו שייכים לשבט מנשה, ועתה הם בתחומי המנדט הצרפתי. גם לנו חלק ונחלה בחורן ובגולן, אולם דרך דמשק אינה עוברת ליד שבעים אלף הדונם השייכים לבארון (סאחם-גולן, נפעה, כוכב אלהוא וכו'). אלו נראות מדרך אחרת, מדרך הרכבת, אולם שוממות הן אדמות החורן מבלי ישוב יהודי. רק שמות היסטוריים שאנו פוגשים בדרך נושאים לנו שלום מהעבר הרחוק: החרמון הלבן, כיום ג'בל א-שיך, כפר סעסע, הנהרות פרפר ואמנה ועוד. דמשק עצמה חונה על גדות האמנה, והיא משתרעת על שטח עצום. בעלותך לראש הר צלחיה, שבני דמשק עולים אליו לטיולים, מתגלית לפניך העיר כולה. קרוב לשלוש מאות אלף נפש מתגוררים בה והיא הגדולה ככל ערי המזרח הקרוב.

על דמשק ההיסטורית אפשר להאריך. כאן אתה חש בצילם של דוד המלך ואלישע הנביא. עד היום מראים כאן את האבן שעליה משח אלישע את חזאל למלך על ארם. ושוב אנו נזכרים באותם "החוצות", אשר שם אחאב מלך ישראל בדמשק, וזכרונו של נעמן שר צבא ארם אשר האמין באלוהי ישראל עולה לפנינו.

## **דמשק היא העיר, שהישוב היהודי בקרבה הוא העתיק ביותר, והוא נמשך ברציפות זה שלושת אלפים שנה. דמשק אוצרת בקרבה הרבה עתיקות של יהודים, בתי כנסת עם כתבי יד קדומים, של המקרא הנקראים תאג' או "כתרי תורה". בתי קברות עתיקים וכיוצא בזה.**

מחלקת העתיקות העבירה לדמשק את בית הכנסת העתיק שנתגלה מקרוב בדורא-אירופוס על גדות הפרת, וכאן הקימוהו כמתכונתו. שלושה כתלים נשארו כמות שהם, והם מלאים תמשוחים צבעונים, תמונות יקרות מיציאת מצרים וקריעת ים-סוף, מתקופת האבות וממגילת אסתר, וכתובות עתיקות בכתב מרובע. התמונות והפרצופים מעשי ידי אמנים יהודים מעידים על רמתה של האומנות היהודית בימי המשנה והתלמוד. אכן, מה נהדר המקום הזה, ואנחנו לא ידענו.

אגב, זה המקום היחידי בעולם שערבים שומרים על עתיקות יהודים. בית הכנסת שייך למאה השנייה או השלישית לסה"נ והממשלה הוציאה חוברת בלשונות אחדות, ועברית בכללן, להסברת תכניתו. דמשק מלאה בנינים עתיקים בעלי חשיבות היסטורית מוסלמית כללית, כגון מסגד בני אומייה ושווקים קדומים. וקברו של צאלח א-דין האיובי. אך כל השרידים הללו הם כאין וכאפס לעומת הזיכרונות ההיסטוריים שלא נשאר מהם שריד ממשי.

ומן העבר אל ההווה, דמשק היא עיר הבירה, בה מתרכזים החיים המדיניים של סוריה, הממשלה החדשה חתמה חוזה עם צרפת, הרוח ברחוב מרוממת, ושכרון ימי החרות הראשונים עודנו נסוך על כולם.

**מה היא סוריה?** לא ממלכה, לא יחידה גאוגרפית או היסטורית, אף לא יחידה לאומית, בזמן הקדום הייתה דמשק חלק מארם המפוררת ליחידות שונות, וסוריה לא הייתה יחידה אחת גם בימי בית שני ולאחריו. מבחינת הדת קיימת בסוריה מערבולת מסובכת שקשה למצוא דוגמתה בעולם. הדת המוסלמית היא השלטת והמוסלמים הם רוב בנין ורוב בנין.

ברם מלבד שלוש הדתות המונותאיסטיות הגדולות,

המוסלמית, הנוצרית והיהודית, נולדו בסוריה ובלבנון עוד שתי דתות מיוחדות במינן: הדרוזית, והנוצאירית-ישמעלית. שתיהן נסותרות ונעלמות לא רק מעיני זרים, אלא גם מרוב מאמיניהן. שתיהן שונות זו מזו ואיכות זו לזו לא פחות משהן איכות לכל שאר הדתות זולתן.

הדרוזים (120 אלף) הם אומה במלוא מובן המילה עם כל הסימנים אשר נתנו חכמים באומה: יש להם דת מיוחדת, אירגון מיוחד, היסטוריה מיוחדת והכרה מיוחדת. אין הם מתערבים עם הנוצרים, אף לא עם המוסלמים, ואינם מתערבים בשום גזע אחר זולתם.

הנוצאירים (הם נקראים גם עלוויתים) שכניהם, מונים כ-290-250 אלף נפש, ומוצאם אינו ערבי. אפשר שבקרוב כל הגזעים האחה נוזל דם הכנענים. שפתם הקודמת בלבנון הייתה בלי ספק ארמית עם תערובת של יוונית, אולם עתה נשארו רק שלושה כפרים המדברים ארמית. מעניין הדבר, שכל המארוניטים המונים שלוש מאות אלף נפש ומדברים כולם ערבית, עדין משתמשים בשפה הארמית לתפילה ולקריאת כתבי הקודש.

מלבד שתי האומות הקטנות הללו, יש לציין את השיעים או המתואלים שבדרום הלבנון, בג'בל עאמל ובמחוז צידון וצור. אלה הם המוסלמים במובן הרחב, אולם נבדלים הם מאחיהם השונים בכל השקפותיהם, מנהגיהם וסדר חייהם. מספרם כרבע מיליון נפש, ורובם כולם יושבים בתחומי הרפובליקה של לבנון. גם הם שומרים על טהרת הגזע ואינם מתערבבים עם הסונים. דתם של השיעים זהה עם הדת הפרסית, ויש יסוד להניח שגם בגזעם אינם ערבים טהורים, אף על פי שלשונם ערבית, ויש בהם תערובת פרסית.

רק בשפתה ניכר אופיה הערבי האחיד של סוריה. אחרי הכיבוש הערבי, היתה סוריה הראשונה שקיבלה את השפה הערבית. כיוון שכל מרצם של הכובשים הוקדש לכיבוש של סוריה, היא הארץ הראשונה שבה פגעו נודדי ערב, בדרכם מח'ג'אז לצפון ולמזרח. תחת מסווה זה של לשון ערבית, נשארו יסודות רבים שלא התעכלו במשך אלף ושלוש מאות שנה. רישומה של תופעה זו ניכרת ביותר לגבי המארוניטים והיוונים. את השפה הערבית קיבלו אבל את דתם שמרו. בלבנון יושבים כארבע מאות אלף נוצרים ובסוריה יותא משלוש מאות אלף. בימי השלטון התורכי היה הנוצרי מקופח, והכיבוש הצרפתי שחררו. עתה מספרם של תושבי הלבנון שמונה מאות אלף איש, וחציים נוצרים המטביעים את חותמם על הלבנון כולו.

הלך הרוח בסוריה מעיד כי הממשלה נאשה מהלבנון, ואף מתיקוני גבולות עמה. בשנה האחרונה תבעה כמוצא לים את צידון או את טראבלוס (טריפולי), אולם שאלה זו

ירדה מן הפרק. צידון מאוכלסת מוסלמים, שיעים, בהם בעלי אחוזות גדולות ואפנדים בעלי השפעה, ואלה חדלו מלתבוע את סיפוחם לסוריה הסונית. לשיעים נוח להיות מיעוט בלבנון, שבו יהיה לרבע מיליון השיעים משקל יחסי ניכר (31%), ולא להיות נתונים לשבטם של הסונים בסוריה ולהיבטל ברוב.

ובאשר לטריפולי אשר מצפון לבירות - הכריזה סוריה שלא תשקוט עד שתקבל את נמל טראבלוס. עתה אין מדברים על כך, אלא על אלכסנדריה. זהו סג'ק המונה קרוב למאתיים עשרים אלף נפש, שמהם 40% תורכים, 10%



מפת גבולות ישראל סוריה ולבנון

ערבים-סונים, 30% נוצרים עלויים וכו'. התורכים טוענים שמבחינת הלשון הרוב הוא תורכי, שגם הערבים אשר שם דוברים ברובם שפה זו. והארמנים, הכורדים והצ'רקסים כולם שומעים תורכית. עתה נפתרה השאלה, חבר הלאומים העניק עצמאות לאלכסנדריה. חלק מנמלה יהיה לתורכיה ומושל תורכי מתושבי המחוז יעמוד בראשו. אולם ההמון סובר שסוריה אבדה את אלכסנדריה לגמרי ו"מחר" יהיו התורכים גם בחלב. בשיחות פרטיות התרשמתי שאין הסורים להוטים עוד, כמקודם, שצרפת תמהר להוציא את צבאה, פן תכנס תורכיה במקומה.

הדרוזים הסכימו שממשלת דמשק תמנה להם מושל, ולאחר כך תהיינה בחירות לבית הנבחרים. המורים מאמינים שהדרוזים לא ידרשו עוד אוטונומיה. בשעת ביקורו של המושל החדש לא חששו הסורים למרד הדרוזים, אבל המצב משתנה. מחוז העלוויתים הוא הקרוב ביותר לאלכסנדריה ומונה כיום כ-350,000 נפש, מהם 230,000 נוצאירים - ישמעאלים. כרגע שם שקטים, אבל התפתחות העניינים בדמשק עלולה להביא לידי שינוי המצב.

המיעוט היהודי בסוריה, הריהו בטל בשישים. עתה אין

בדמשק כולה יותר מששת אלפים יהודים. כאלף תלמידים ותלמידות לומדים בבית הספר של חברת כל ישראל חברים, ע"ש כדורי. בחלב יש שבעת אלפים יהודים עליהם יש להוסיף את היהודים בבירות ובצידון ועוד נקודות אחדות, ומספר היהודים בסוריה ובלבנון יגיע לשבעה עשר אלף נפש, מספר מבוטל בשלושה מיליון של האוכלוסייה הכללית. יחס הממשלה ליהודים טוב. ניכר שהיא משתדלת שלא יחשדוה בהפליה המיעוטים לרעה. מפלגת השלטון כללה ציר יהודי לבית המורשים אם כי מספר היהודים לא הספיק לכך. כך, למשל, היא נוהגת גם במינוי וועדות ציבוריות. הממשלה הזמינה חבר יהודי וחבר ערבי לוועדה הציבורית לפיתוח האוויריה. עם זאת קיימים חששות בקרב הנוצרים והיהודים, שאם תצא צרפת מסוריה ישתנה מצב זה של "סובלנות" מעיקרו, וגורל המיעוטים יהיה כגורל המיעוטים בעיראק בזמן הממשלה הקודמת. גם כעת מתייחסים רבים מהנוצרים לאלה מבני עדתם שקיבלו מינויים מהממשלה כלמשרתים המסייעים בידה לטשטש את המצב האמתי כלפי חוץ.

כרגע מרוצים היהודים מהמצב. המשטר נעשה נוח יותר, אין הממשלה מקפידה ששעורי ערב יתקיימו בעברית. שוב אין מחפשים ברחוב היהודים את קני הציונות לבערם. סוריה עתידה בשנים הבאות לעסוק בבעיות של בנין האומה, אנשי מעשה הדואגים לצבא ולאווירונים וחולמים על צי, מתעניינים בשאלות חקלאיות והחינוך וכיוצא באלה. הצרה היא שאין לה מומחים לבעיות כלכלה. ההתלהבות בדמשק גדולה, אך בקרב העם מרננים כבר בעיניים המשרות שנעשו מונפולין למשפחות המיוחסות. הכול מקווים ל"טיהור" הפקידות הערבית ששירתה בזמן הקודם וכל אחד נושא תקווה בליבו לבוא על שכרו. אולם אין ספק שהמצע צר מהשתרע ויש לחזות מראש את המערכות של המשרות אשר תתחלקנה בקרוב בין המשפחות והמפלגות. יודעי דבר אומרים שכבר בעת ההיא שורר בחלב אי רצון מזה שמרבים לשלוח אליהם פקידים מדמשק.

האופי הנוצרי של הלבנון נשמר על ידי תושביו במשך דורות, עליו הקריבו את דמם, עליו לא יוותרו גם עכשיו לאחר שהאירופאים גברו על תורכיה. אף אין זה מעניינם של אנשי לבנון להתנגד להתגברותו של הישוב היהודי בארץ ישראל הסמוכה להם. יוצאת תעמולה מכוונת נגד הישוב והציונות מכותלי האוניברסיטה האמריקאית, אף על פי שתקנות המכללה אוסרות כל התעסקות בפוליטיקה, במכללה מתכנסים כידוע אלפי צעירים ערבים מכל ארצות המזרח. והנה דווקא כאן מצאה לה כנופיה של מסיתים הזדמנות להרעיל את לב הנוער הערבי. נוער זה, עם שובו לקצווי פרס ועיראק, חיג'אז, תימן וארץ ישראל, מפיץ את

לאנשי המקום שאינם בני ברית ורבים הם הבאים מרחוק להשתטח על הקברות הקדושים. גם הקראים לא פסחו על מקום זה והתייר שמואל הקראי שביקר בג'ובר בשנת ת"א (1641) מתאר את בית הכנסת ומערת אליהו.

בשעת ביקורי בג'ובר בשנת תרע"ט (1919), לא נשאר בה אלא שמש שומר על בית הכנסת בלבד. גם בית הקברות מעיד על העבר. תושבי דמשק ואורחים מארצות רחוקות באים לעיתים לכפר ולבית הכנסת לשם ביקור ותפילה. אנשי דמשק מספרים, שמתחת לשכבת הקברים הנראית לעין ישנן עוד שכבות יותר עמוקות, שבהן קברים ומצבות יותר קדומים - אולי מראשית יסודו של הישוב היהודי. ראוי הוא, איפה, המקום להיחקר ע"י ארכיאולוגים.

עיקר מטרתי היה לראות את המטמון הגנוז בבית הכנסת, הוא התאג' או "כתר התורה", כלומר תנ"ך קלף כתוב בקלף מרובע, יפה להפליא, כתבו מנוקד ומוטעם ומקושט בצוירי-נוי. הכתב בהיר והכריכה נאה עד שקשה להאמין שעברו עליהם שבע מאות שנה. גוף המקרא מוקף "מסורת" הכוללת ערך-מילין לכל המקרא. נראה שהמסורת נכתבה



על ידי הסופר המעתיק את סקר התורה. אורך היריעה הוא 31.2 ס"מ ורוחבה 24 ס"מ. עובי הספר בלי הכריכה הוא 5.9 ס"מ.

**הספר נשמר בשלימותו מ"בראשית ברא" ועד הפסוק האחרון בדברי הימים. התעניינתי למצוא ב"כתר" קולופון ולא מצאתיו, שמש בית הכנסת הטעני באומרו לי שלפני שנים אחדות נגנב הספר הקדוש מבית הכנסת על מנת להבריחו לאירופה, ורק בדרך נס ניצל והוחזר למקומו. ברם, העמוד האחרון שבו היה רשום התאריך, נתלש על-ידי הגנב.**

בביקורי השני בג'ובר (תשרי תרצ"ד 1933) מצאתי את הקולפון והעתקתי, וזה נוסחו: "אני יוסף הכהן כתבתי זה הספר בשנת חמשת אלפים ושנים עשר ליצירה, ה' יזכני לכתוב ספרים אחרים". הכתר נכתב איפוא, בשנת 1252, כלומר - לפני קביעת הנוסח הנוצרי של סדר כתבי הקודש וחלוקתם, הנהוג עד היום. ערך מיוחד נודע ל"קולפון" בשל החומר ההיסטורי החשוב שבו על דברי ימי משפחת הנגידיים שולאלי, שהיה ברשותה. ■

תורת בני האפנדים מארץ ישראל. ביום הצהרת בלפור (2/11/1917) עורכים שביתה ומפסיקים מלימודים לתמיכת הערבים מארץ ישראל, וכל זה לפי הוראות הוועד הפועל הערבי בירושלים.

מספר התלמידים העבריים מארץ ישראל במכללה זו הוא כ-140, אולם אין להם כל השפעה במוסד, וחסר להם ארגון ויד מנהלת. איה הם הימים בהם נמנו סטודנטים עברים במכללת בירות עם ותיקי תנועת הפועלים בארץ ומהם עמדו בראש התנועה הציונית בבירות ובסוריה כולה? בלבנון ישנה כבר הכרה ברורה יותר על התועלת שבהבנה הדדית עם היהודים, בשיחות פרטיות נשאלת השאלה "למה לא יבואו יהודים אלינו למה לא תתפתח הארץ?" לא מצאתי רמז לאיזו שנה המונית ליהודים ולמפעלים בארץ, אדרבא, אנשי הלבנון שאינם פוליטיקאים מעוניינים שהיהודים בארץ ישראל לא ייכשלו במעשיהם ושהעלייה תמשך. נדמה לי שזוהי הדעה הרווחת בקרב המארוניטים, יודעים הם כי הלבנון הוא אי קטן בים האסלאם ללא סיכויים לגדול. אם יגדל הישוב היהודי בארץ, אין סכנה נשקפת לנוצרים בלבנון, אלא יחזק את מעמדם, ולא זו בלבד, אלא שתושבי הלבנון מעוניינים באזרחים שיבואו מן הארץ לקייטנות ולמסחר. היעדרם של קייטנים יהודים בקיץ זה השפיע לרעה על המצב הכלכלי בלבנון. יש שם ערבים-נוצרים רבים המבקשים גם עתה למכור קרקעותיהם בארץ ישראל ואין קונה, ועל כך הם מצטערים.

## ג'ובר

### תרע"ט - 1919

צפונית-מזרחית לדמשק יושב הכפר ג'ובר, ובו בית כנסת קדום, ועל-ידו מערת-קדומים המיוחסת לאלישע הנביא, דורות רבים היה בכפר ישוב יהודי ולו בתים ושדות, גנים וכרמים, אף-על-פי כן עיקר עיסוקם של היהודים היה במלאכת-יד ובמסחר, ונמצאו בהם גם רוכלים בכפרים מסביב.

קדושת המקום היא מימי קדם. נוסעים יהודים שעברו בג'ובר בעלותם לארץ ישראל או בצאתם ממנה, מתארים את הקהילה היהודית העתיקה הזאת ובית הכנסת המפואר שהיה בה, ומיחסים אותה למקום שבו נחבא אליהו שבו משח אלישע את חזאל למלך על ארם. חידושו של בית הכנסת, לפי המסורת שנמסרה לתייר היהודי רבי משה בסולה, היה בימי ר' אלעזר בן ערך, "ומה נורא המקום הוא - כותב בסולה - לפי מה שהגידו לי אנשים הרבה, שלא שלטה בו יד האוייבים מעולם, והרבה ניסים נעשו בו, ובכל עת צרה נאספים היהודים בתוכו, ואין מזיק".

בית הכנסת של ג'ובר מקודש לא רק ליהודים אלא גם

# בְּשִׁבְלֵי הַכְּתוּבָה



מאיר משען

קצרה שימש גם מורה בבית הספר "תלמוד תורה ע"ש הרמב"ם", אשר אחיו (דודי) משה (מואיז) היה מנהלו. אבא מרדכי נישא בדמשק לאג'ני בתו הבכורה של חכם עזרא טראב, רבה הראשי של דמשק ואב בית הדין הרבני, שנקרא בהערכה רבה ובחיבה "חכם עזור" על ידי יהודי דמשק. חכם עזור בן הרב אליהו זיע"א הוא עצמו נצר לשושלת רבנים מפוארת רבת שנים ממשפחת טראב מסלטון הכהן. את הבת אג'ני הוא שלח ללמוד בבית הספר "אליאנס" והיא למעשה התחנכה על ברכי התרבות

מרדכי משען (בן מאיר) נקרא על שם דודו, אחי אביו, חכם מרדכי משען, אשר היה חבר בית הדין הרבני בדמשק בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. הוא חיבר ספרי פירושים לתורה, שנכתבו בכתב ידו בכתב הידוע "חצי קולמוס", ובין היתר הוא חתום על הכתובה של חכם עזרא מסלטון טראב ("חכם עזור") זצ"ל, אביה של אג'ני, הרעיה לעתיד. אביו של מרדכי, מאיר, היה ידוע כסוחר בדים בדמשק.

מרדכי משען תלמיד חכם היה, נצר לתלמידו של האר"י הקדוש. כילד הוא למד עברית על בוריה מפי הסופר יהודה

בורלא, שהיה מורה ומנהל בית הספר העברי בדמשק באותה עת. לאחר מכן בצעירותו, בשנות ה-30 של המאה ה-20, התמסר בהתנדבות להקניית השפה העברית בשערי ערב בתנועות הנוער הציוניות - מכבי, החלוץ והחלוץ הצעיר בדמשק, בתנאי המחותר הציונית. בתקופת מלחמת העולם השנייה, הוא לימד עברית חיילים יהודים מאוסטרליה, אשר שהו בדמשק בדרכם לארץ ישראל המנדטורית על מנת לחבור לכוחות שנערכו להגנה מפני הנאצים.

בימי בחורתו, לפני נישואיו, נהג לנסוע עם חבריו הצעירים לארץ ישראל

המנדטורית לטיולים, וכן לטכסים של ה"מכביה". במצלמת "אגפא" משוכללת (לפי הסטנדרטים של אותם ימים) אשר רכש לעצמו היה מנציח את אירועי המכביה, כמו גם מפגשים עם ראשי הישוב באותה התקופה, וביניהם עם דוד בן גוריון (ר' תמונה). התמונות רוכזו באלבומים רבים, אשר למרבה הצער, הושארו - יחד עם רכוש המשפחה - במרתף הבית בדמשק. המצלמה עצמה "עלתה" עם המשפחה ב-1949, ומוחזקת כיום ברשותו של הנכד דרור.

בדמשק עבד מרדכי בעבודות פקידותיות שונות, בן היתר בבנק "זילכה" הידוע, אשר נסגר מאוחר יותר. תקופה



חנות היישוב קליה (ים המלח) 1936 מרדכי משען מסומן בחץ

הצרפתית. השם "אג'ני" ניתן לה על ידי פקיד הרישום בשער העלייה עם הגעתם ארצה. עם נישואיו "התמסד" מרדכי ונשאר לגור עם אג'ני ב"חארת אל יהוד" בדמשק, שם נולדו להם שלושה בנים ושלוש בנות.

אירועים שהחלו עם הקמת המדינה והתלהמות הרחוב הערבי נגד היהודים בסוריה, ובפרט לאחר השלכת הרימונים לתוך בית הכנסת "מנאשה" (5 באוגוסט 1949) - היו זרז לקבלת ההחלטה לעלייה ארצה. בדרך לא דרך אבי יצר קשר עם נציגי הסוכנות היהודית המטפלים בעלייה, ונקבע לו מועד לעלייה עם משפחתו. לא הייתה זו עלייה

הגילה, מן הסתם, אלא הברחת הגבול מן הים בסירות דייגים דרך לבנון. בראש חודש אלול ה'תש"ט, 25 באוגוסט 1949, דרכה רגלם על אדמת ארץ ישראל בחוף אכזיב.



אג'ני ומרדכי משען

בארץ נפתח פרק חדש בחייהם של מרדכי ואג'ני. לאחר הרישום והקליטה ב"שער העלייה" בחיפה, נשלחו עם המשפחה למעברת בית-ליד אשר ליד נתניה.

**באותה מעברה קרתה הטררגדיה הגדולה אשר ליוותה את ההורים עד אחרית ימיהם: הבן הקטן רפאל, שהיה בן שלושה חודשים "נעלם", במה שייודע מאוחר יותר כ"פרשת ילדי תימן". בחורף הקשה של שנת 1949 הוא חלה ונלקח לבית החולים הממשלתי "דונולו" ביפו, ושם נעלמו עקבותיו. באחד מביקוריו בבית החולים נאמר לאבי שהוא נפטר ונקבר. לא הוצגה ולא נמסרה לו תעודת פטירה, וגם לא מקום הקבורה.**

באותו זמן הגיע לביקור במעברה בית-ליד אברהם עבאס, חבר ילדות של אבי מדמשק, ואשר לימים היה חבר כנסת מטעם מפלגת "אחדות העבודה". הוא צייד את אבי במכתב המלצה לתעסוקה לגורמים השונים, תוך הדגשת עברו הציוני של אבא בדמשק, והיותו מטופל במשפחה גדולה. למרבה הצער, לא הייתה כל התייחסות למכתב ההמלצה משום גורם אליהם הופנה.

כאשר המשפחה הופנתה להתגורר בשכון היובל שליד פתח תקוה, החל מרדכי לעבוד בעבודות עונתיות מזדמנות או יוזמות, מה שנקרא בזמנו "עבודות דחק". בלשכת

העבודה אליה הוא נרשם לא נמצא לו "סידור עבודה". הוא עבר בהצלחה בחינות לפקידות ב"בית ברנר", אך בלשכת הפקידים (קדם הסתדרות) סירבו לרשום אותו בתירוץ המוזר, שאינו מתגורר בתל אביב. הוא ניסה להתקבל למשטרה, שהשר הממונה עליה היה בכור שלום שטרית, ואף שם נדחה בטענה שהוא מעל גיל שלושים. בהמשך, נשלח לעבוד בתפקיד פקידותי במשרדי עיתון "דבר" בפתח תקוה על פי "סידור" מיוחד: אחת לשלושה חודשים הוא יפוטר למספר ימים וישוב לעבודה, כדי שלא יוכל לקבל קביעות במשרד.

על אף ה"סידור" המיוחד הזה, תוך מספר חודשים הוא פוטר. הסיבה: הערות תיקון בשפה העברית לממונים עליו. לאחר תקופה של אבטלה - הצליח להתקבל כפקיד במשרד האוצר, שם קיבל את ה"קביעות" המיוחדת, ומשם יצא לגמלאות.

בשיכון היובל ארגן אבא מנין לתפילה, יחד עם מספר עולים יוצאי טורקיה והבלקן, אשר החל לתפקד בתוך חדר באחד הצריפים. הוא הקפיד לשמר את מורשת יהדות דמשק בנוסח התפילה ובנעימות הדמשקאיות. בתוך כך הקהילה הלכה והתפתחה והעמידה אותו בראשה, והוא נשא בתפקיד זה עד אחרית ימיו. בית הכנסת נושא את השם "נווה שלום".

אבא מרדכי היה פעיל מאוד בקהילה המקומית, בעיקר בנושאי חינוך וחברה, והתרחק מפעילות פוליטית, שהייתה עלולה להזיק לו בתנאי החיים של אותם ימים. לימים, הוא היה התושב הראשון שקיבל את אות "יקיר המועצה המקומית" של גני תקוה (לשעבר, שיכון היובל).

בשנת תשנ"ה (1995) יצא לאור ספרו של מרדכי משען "מזכרת מרדכי", המכיל ביאורים וחידושים בתורה, וכן דברי מוסר ואמונה.

אמא אג'ני הייתה, כאמור, בתו של "חכם עזור". היא הייתה בוגרת בית הספר "אליאנס" ושלטה היטב בשפה העברית. כשהתפנתה מגידול הילדים ואלה עזבו את הקן המשפחתי, נרתמה גם היא לעבודה קהילתית וציבורית. היא אף לימדה את עצמה את שפת ה"יידיש" וכך תקשרה עם ניצולי השואה שהיוו את מרבית אוכלוסיית המקום. במקביל לפעילותה במתנ"ס השכונתי, היא התנדבה לעבודה במחסני החירום של צה"ל, וסייעה בסידור פריטים לשעת חירום. על כך קיבלה תעודת הוקרה מצה"ל.

מרדכי ואג'ני (גניה) משען שמרו בקפדנות את מורשת יהדות דמשק וחכמיה, למרות הריחוק הגיאוגרפי מריכוזים של יוצאי דמשק בישראל וקשיי הניידות והתקשורת באותם ימים, והעבירו תודעה זו לצאצאיהם, הממשיכים באותה מסורת מבורכת.



# חכם זאכי - הרב יצחק אסא



ד"ר אברהם חסון

שהה בארץ כשנה בה למד אצל הרבנים: יעקב ועקנין, חי זריהן וקלמן. את ההסמכה כשוחט וכמוהל קיבל מהסמכות הגבוהה ביותר בארץ - הרב הראשי אברהם יצחק הכהן קוק ז"ל.

בתום לימודיו חזר חכם זאכי לדמשק ובהסמכתו של חכם עזר (חכם עזרא מסלתון טראב הכוהן) החל לעסוק בשחיטה ובמילה בקהילה הדמשקאית. אולם בתחומים אלה התעסקה היתה מועטה ולא הספיקה כדי פרנסת המשפחה. לכן הוא החל ללמד בתלמוד תורה ולאחר זמן גם בבית ספר אליאנס, שבו הוא תיגבר את החכמים הותיקים חכם חיים שורבא וחכם יוסף שורבא. חכם זאכי בלט בכישרונו ובמסירותו ומנהל בית הספר, אדון נשיא (Nassy), שהתרשם ממנו,



בנימין אסא ואביו, חכם יצחק

קידם אותו עד מהרה והשווה את משכורתו למשכורתם של שני החכמים הוותיקים.

ב-1946 סוריה השתחררה מהמנדט הצרפתי, הפכה למדינה עצמאית והצטרפה לליגה הערבית. עם ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ב-1948 סוריה הצטרפה לשאר מדינות ערב במלחמתן לחיסול מדינת ישראל שזה עתה נולדה. עקב תבוסת מדינות ערב במלחמה, אלפי פליטים פלסטינים ברחו לסוריה והממשלה שיכנה אותם בשכונה בבתי יהודים נפקדים, ובמוסדות הקהילה. בית הספר אליאנס הפך למחנה פליטים. המקום החלופי לשכן בו את בית הספר שנתפס עבור הפליטים היה בכותאב אלעתיק ולאחר מכן בבית ליסבונה.

בעקבות המלחמה הורע מאד יחס השילטונות הסורים ליהודים שהפכו בעיניהם לגייס חמישי. יהודים נעצרו באופן שרירותי על לא עוול בכפם, הוטלו הגבלות על העיסוקים המותרים ליהודים והוגבלה תנועתם החופשית.

הרב יצחק אסא, בכינויו חכם זאכי, היה דמות מוכרת ואהודה בקהילה היהודית בדמשק, בזכות פעילותו הציבורית, חוכמתו, נועם הליכותיו, אישיותו והיותו שוחט ומוהל בשכונה ומורה בבית ספר אליאנס.

אחרי שנות השבעים של המאה העשרים הוא שרת גם את יהודי חלב ויהודי ביירות שנתרו ללא מוהלים מוסמכים. חכם זאכי אף היה מכובד בקרב הרבנים, כי היה תלמיד חכם, קרא הרבה וידע ספר. הוא לא שמר את התורה לעצמו אלא פעל להפצתה והעמיד תלמידים רבים. זכיתי להיות אחד מתלמידיו ושנים לפני הוא לימד גם את אחיי נתן, אליהו, יצחק ואחרי גם את משה.

חכם זאכי נולד בדמשק בשנת 1902, למד תחילה בתלמוד תורה

את לימודי הקודש ואת השפה הערבית. את דרשת בר המצווה למד אצל חכם יוסף דנה. באותה תקופה, דרשה זו הצריכה לימוד של ממש, כי כללה עניינים מפרשת השבוע, התפילין ואת ההלכות הקשורות בהם. הדרשה היתה חלק נכבד מתהליך ההכנה של בר המצווה. לימוד זה אצל חכם דנה השפיע על הנער יצחק אסא להצטרף לקבוצת נערים שלמדו בשעות הערב גמרה והלכה אצל חכם אליהו מסלתון טראב במדרש בית כליב. נערים אלה עבדו לפרנסתם במשך היום.

ב-1924 חכם זאכי נשא לאישה את רבקה (נג'לא) בתו של יוסף דוויק. אחרי שנולדו להם הבת שרה והבן אברהם, ביקש ועד הקהילה מחכם אליהו מסלתון להמליץ על הבחור הראוי ביותר ללמוד שחיטה ומילה בטבריה מבין הלומדים אצלו. חכם אליהו המליץ על זאכי אסא. כדי לאפשר את יציאתו, התחייב חותנו יוסף דוויק לפרנס את אישתו וילדיו בזמן העדרו וחכם זאכי נשלח ללימודיו. הוא

שיא ההתנכלויות התחולל בפיגוע בבית הכנסת אל מנשה כאשר 13 איש נרצחו ולמעלה מ-60 נפצעו. המצב גרם לבריחה גוברת והולכת של היהודים אל מחוץ לסוריה. גם משפחת מסלתון טראב וחכם יוסף שורבה עצבו את דמשק ועלו ארצה. הרב יצחק אסא נותר כשוחרט העיקרי והמוהל היחידי וכן כמורה יחידי ללימודי הקודש בבית הספר. הוא חבר לרב הראשי חכם ניסים אנדיבו וביחד הנהיגו את הקהילה ונתנו את שרותי הדת וההוראה הנחוצים, כל אחד בתחומו.

בבית הספר ניתן לרב אסא חדר ובכל שעה באו לחדרו ילדי אחת הכיתות לשעת לימוד. ילדי הכיתה המכינה (صف تحضيری) שקודמת לכיתה א'. במכינה למדו בחוברת (كراسية) אותיות וניקוד. בכיתה א' למדנו בסידור התפילה, בעיקר תפילות יומיות, שחרית, מנחה וערבית וברכת המזון. בכיתה ב' למדנו תפילות שבת ובכיתה ג' עלינו לחומש, תחילה בקריאה אסיקאר (ללא טעמי המקרא), לאחר מכן, למדנו את טעמי המקרא ונגינתם. הקריאה התנהלה כך שלפני כל מילה אמרנו את הטעם שעל המילה עם נגינתו ולאחר מכן המילה עם הנגינה. בכיתה ה' למדנו לקרוא ישירות את החומש עם הטעמים. בכיתה ו' למדנו נביאים, חלק מהכתובים: תהילים, איוב, שיר השירים והמגילות רות, ואסתר. לפני פסח למדנו את ההגדה. את המגילות וההגדה למדנו גם בתרגום לערבית (שֶׁרַח).

יש לציין שהלימוד אצל חכם זאכי היה חווייה נעימה, הוא עשה זאת באווירה טובה תוך שמירת מרחק בינו לבין התלמידים. אמנם היה לו מקל אבל הוא מיעט מאוד להשתמש בו ורק תלמידים שהפריעו או התנהגו לא טוב טעמו את מכות המקל. חכם זאכי נבדל מהמלמדים האחרים בכך שידע גם להסביר את משמעות המילים ואת הטכסט בכללותו. הוא הקפיד מאוד על הקריאה הנכונה והמדוייקת, המנגינה וצורת ההגייה. לילד שדיבר בצורה רפה, היה אומר **شد حنكك** - חזק את לסתך.

נדרשנו להגיע לבית הספר בשעה שבע כדי להתפלל שחרית. ובסוף היום התאספנו ב-ליוואן של בית ליסבונה והתפללנו מנחה וערבית בהשגחתו של החכם. תירגול הקריאה בכיתה ולאחר מכן בתפילות לימדו אותנו קריאה נכונה ומדוייקת.

חכם זאכי ראה בהכנסת תינוק בבריתו של אברהם אבינו מצווה גדולה ונהג לעשותה בשמחה ובלב שלם. כאשר היו מודיעים לו על לידת תינוק, היה מקדים לבדוק אותו לפני הברית כדי לוודא שהוא כשיר ומסוגל לעמוד בכך. באינטואיציה שלו הוא קבע אם ניתן לעשות את הברית או שיש לדחותה משום שהילד קטן מדי או צהוב מדי ויש לחכות. למחרת הברית היה הולך לבדוק את התינוק ולהוריד

לו את התחבושת. הוא לא נטל שכר על הבריתות שעשה ולפעמים הוא היה גם מביא מתנה לתינוק. את התחבושות המיוחדות ואת האבקה ששימשה לחיטוי הפצע ולעצירת הדם. הוא קנה מכספו. לא פעם הוא נתבקש למול ילדי מוסלמים, מהם הוא כן לקח שכר.

לפחות פעמיים בשבוע בבקרים היה הולך לבית המטבחים כדי לשחוט עגלים וכבשים לבקשת הקצבים היהודים. עופות הוא שחט בביתו או ליד חמוי קשק מוכר העופות.

**חכם זאכי השתייך לקבוצת גברים שקמו לתיקון חצות. היה מצטרף לחכם ניסים ואליהם הצטרפו עוד כמה גברים. אחרי שסיימו את תיקון חצות, למדו זוהר וגמרא עד זמן תפילת שחרית עת הצטרפו אליהם בעלי מקצוע שהיו צריכים להגיע לעבודתם מוקדם. אחרי התפילה חכם זאכי היה רץ הביתה ללבוש את בגדי העבודה לבית המטבחים ואחרי שסיים את השחיטה חזר הביתה, החליף בגדים והלך לבית הספר כדי ללמד את הילדים.**

בלילות שבת ובמוצאי שבת חכם זאכי היה מתפלל במדרש בית חסון שבביתנו. אבא אהב מאוד להזמין שיהיה החזן של ערבית, אך הוא נענה לכך לעיתים רחוקות והסכים להגיד את הקדיש שלפני ערבית. היה לו קול ערב וידע להתאים את המנגינה למקום המתאים לאותה השבת. אחרי התפילה היה מסביר את המקאם. בימי שבת אחרי הצהריים היה הולך לבית המדרש של ח'ואג'ה רפאל שם היה מסביר את פרשת השבוע. קראנו למעמד הזה: **تفسير** (תפסיר). באו אנשים ונשים רבים ששמעו הסברים על הפרשה בלשון שווה לכל נפש שעליהם הוא הוסיף סיפורים ומדרשים והוסיף לעניין את השומעים.

הוא ניהל "כולל" בבית מדרש זה, סביבו התאספו בחורים שלמדו איתו את פרשת השבוע עם פרוש רש"י, הלכות, משנה, מדרשים, מוסר, ועוד נושאים. כך הוא תרם לגידול דור צעיר קשור למורשתו, מבין אותה ושומר עליה.

בשלב מסוים חכם זאכי חלה באסתמה וריח הדם הפריע לו מאוד, לכן הוא מיעט מאוד במלאכת השחיטה. הוא לימד את בנו יוסף שמילא את מקומו בעבודה בבית המטבחים וגם בנסיעות לביירות מספר פעמים בחודש כדי לעשות בריתות ולשחוט בהמות ועופות.

בחלב הוא לימד את חכם יוסף שאשו ובדמשק את חכם יעקב עטאר ואת חכם אליהו כליפה נכדו של חכם ניסים לבצע בריתות.

אכן חכם זאכי היה רב בעל ידע, לימד תורה ודרך ארץ והעמיד תלמידים רבים, שהודות לו הכירו, הבינו ושמרו את מורשת אבותיהם. ■

# היהודים בדמשק



מתוך הספר "טחנת חיים"

יצחק שמי

לכל ענפי המסילות האחרות המסתעפות ממנה. רושם מצוין משאירה בלב הנוסע הקריה ההומייה הזו: כולה טובעת בים של גגות ופרדסים, בכל מקום נתקל העובר במעיין זך, הנובע לו חרש מתוך האדמה ומתפתל אילך ואילך עדי התאחדותו במעיין שני. לא לחינם תלו עליה משוררי הערבים את עלומיהם והקצו לה את הפינה היותר נכבדה שבאגדותיהם.

חסרה לאזרחיה אותה השחצנות והיוהרה המאפיינת את ערביי ארץ ישראל וסוריה התחתונה. תושביה הינם נוחים, שקטים ורכים כרכוכית מדינתם, שבה הם מתגאים ואת ערכה הם מבליטים בכל שיחה ובכל הזדמנות. וצודקים הדמשקאיים בייחוסם זה. חום של אצילות וזקנה עדינה מתוחה עליהן ועל מידותיהם עם פסוקי הקוראן החקוקים על משקופיהם, וכשאתה מפסיק להסתכל בפרצופיהם ומקשיב למבטאיהם - הנך בא לידי הכרה, שגם באנשי שיחתך דופקים אילו עורקים של פיוס ושירה נסתרים.

בעוד שאוכלוסיה התעוררו מעט אחרי המהפכה הטורקית, הנה הקהילה העברית עודנה מכווצת ומחותלת כעובר במעי אימו. מסופקני, אם אפשר לקרוא לקיבוץ היהודי שכאן בשם קהילה: תנאים רבים חסרים לו כדי לזכותו לשם של שבח זה, מגרעות וקלקלות יסודיות בכל שעה, שהשתיקה יפה להן. אבל מפני איזה קווים המסמנים את אופיין ואת הבדלו, כדאי הוא לשימת לב מיוחדת.

מספר תושבי דמשק מגיע לשלוש מאות אלף נפש, מהם שמונים אלף נוצרים בני דתות שונות ההולכים ומתרבים על ידי הגירתם התמידית מן הלבנון. שבעה עשר אלף יהודים ספרדים, יש בהם משפחות אשכנזיות שהתיישבו מחדש. יחס הערבים אל היהודים שכניהם הוא טוב יותר מידי...

היהודים הדמשקאיים גרים ברובע מיוחד הנקרא בשם "חארת אל-יהוד". סמטאותיו מצטיינות בניקיון מהרובע המוסלמי. וראה זה פלא שגם העשירים היחידים שביניהם - שכבר הספיקו ללעוס ולעכל היטב את קליפת ההשכלה הצרפתית - הינם גרים בתוך אחיהם ומשתתפים בכל ענייניהם.

יצחק שמי נולד בחברון ב-1888 לאביו אליהו סרוי (נילד דמשק) ולאמו רבקה לבית קסטל. (משפחה ספרדית מיוחסת), הוא עבר לירושלים שם סיים את לימודיו בבית הספר למורים. בין השאר עסק בהוראה בדמשק ובחברון. אנו מביאים כאן קטעים מהפרק "היהודים בדמשק" מתוך הספר "טחנת חיים" של יצחק שמי מפורסם באדיבות הוצאת ספרים "כינרת זמורה".

א.ב. יהושע כתב: "סיפורי הנפלאים של יצחק שמי ממלאים מקום מיוחד, הומאני וטראגי כאחד, בסבך היחסים בין יהודים וערבים החיים ונאבקים על האחיזה בארץ אבות משותפת".

סמי מיכאל ציין: "יצחק שמי כתב בשפה עברית מפוארת והוא חלוץ הזרם המזרח תיכוני בספרות העברית..."

בצעד יוצא דופן ההתאחדות האקדמית הפלסטינית העניקה ליצחק שמי הכרה כאחד הבולטים בסופרים הפלסטינים במאה העשרים. בהישגו הספרותי ניצב יצחק שמי בשורה אחת עם טה חוסיין, אל-עקאד וג'ובראן חליל ג'ובראן. זה יותר ממאה שנה יצחק שמי משתייך הן ליהודים והן לערבים".

עין המזרח העתיקה והקפואה, שהשירה והאגדה הערבית פיזרו עליה את כל פתוחי צבעיהן, ושהרוח הערבי הקדום בכל ליקויו ומאורותיו נשמר בו כבבור סיד, החלה גם היא לפתוח חלונות במבואותיה האפלים, רשת של מסילות ברזל התרכזה בה, ועל ידי המסילה החג'אזית,



ההולכת ונסללת במהירות גדולה, דחקה את שכנתה ביירות ונעשתה לעיר הראשית של סוריה, ולנקודת מעבר

**הם עושים מגשים, טסים, כוסות, בדים, אגנים לרחיצה וכו'. הכלים האלה נמכרים בכל ערי אירופה ובייחוד באמריקה. על הכלים נחקקים פסוקי קוראן, המסולסלים באופן כתיבתם, ותמונות הלקוחות מהתנ"ך. ישנם כלים המעובדים בסגנון שכזה בפסוקי התנ"ך והם נמכרים בבגדד ובהודו וביתר ערי המזרח.**

כמעט אין אף מוסלמי ונוצרי אחד היודע את מלאכה זו. היהודים שומרים אותה כבבת עינם ואינם נותנים לאיש זר לחדור אליה (כך נוהגים מוסלמים במקצוע הבורסקי המסור כולו בידיהם). כארבעת אלפים נפש חיים מעבודה זו, אבל דא עקא שכל המסחר בה הצטמצם בידי חמישה שישה סוחרים גדולים, והקפיטל היותר גדול המושקע בה הוא קפיטל נוצרי. הכלים האלה הם יקרים מאוד ואינם סחורה השווה לכל נפש, משמשים הם רק לצורכי מותרות לתיירים האירופיים המבקרים את דמשק, ולפעמים כלי אחד מתגלגל שנים אחדות במחסנים עדי הימכר.

מצב הדברים מחייב, שהמסחר בתוצאות העבודה הזו יצטמצם כולו בידי יחידים, שיש להם היכולת להמציא לפועליהם את החומר הדרוש לעבודה, ולהחזיק אצלם את הכלים מעובדים זמן ארוך מבלי היותם נזקקים למוכרם תכף בחצי המחיר. ואמנם, היחידים האלה שזכו לכך נעשו למיליונרים, וחבל שכל היחידים האלה הם נוצרים השונאים היהודים תכלית שנאה, מוצצים את דמם, ומורידים את שכר העבודה כרצונם.

אחד מהסוחרים היותר גדולים הוא הנוצרי נעמן. לפירמה זו יש סניפים בכל ערי התבל הגדולות, בפבריקתו עובדים כחמש מאות פועלים ופועלות עברים בשכר שבועי, והאומן היותר טוב שכבר התמחה במלאכתו עשרות בשנים איננו מרוויח יותר משלוש מג'דיות בשבוע.

חדרי הפבריקה הזו הינם נקיים, מרווחים ומלאי אוויר, והפועלים למרות ישיבתם הארוכה של עשר שעות ביום ברגליים מקופלות וראש כפוף, הינם בריאים, חזקים ועליזים למרות העונשים התדירים והורדת שכר העבודה. אותם האומנים שהרוויחו לפני שנה עשרים פרנק לשבוע מקבלים עכשיו שלושה עשר פרנק, והפועלות שקיבלו שלוש או שתי מג'דיות מרוויחות כעת לא יותר ממג'די.

החופש הגמור נתן לכל אומן ואומן לצייר את כל התמונות והציורים העולים בדמיונו, וכל איש שיכול לסבך את ציורו יותר הנהו משובח. המצוינים הם בני המזרח הללו בדמיונם הנפרז המתבטא בציוריהם, שאין לו כל גבול. הנה נחש

בתי היהודים מצטיינים בניקיונם ובטוב סדרם. למרות מערכת רהיטיהם הפשוטה ותביעותיהם הקולטוריות המצומצמות, רוב חצרותיהם מרוצפות שיש ותשבץ (מוזאיקה), מזרקות מקלחות את מימיהם למרומים, שניים או שלושה עצי לימון מצללים את החצר וממלאים אותה אישה וריח. מדי ערב יושב לו הדמשקאי על כרו ומחצלתו, שולי קפטנו מסולקים לצדדים דרך חירות, והוא משתקע בנירוונה בהחזיקו עוד את קנה הנרגילה בפיו.

מצבם החומרי של יהודי דמשק גרוע מאוד. רובם חיים על עבודתם, בעלי המלאכה כמעט בלי יוצא מן הכלל אינם מרוויחים יותר משתיים-שלוש מג'דיות בשבוע: משכר זה מתכללת כל המשפחה. צרכי אוכל, הזולים פה מאוד, עוזרים לזה עזר לא מעט, אבל עם סלילת מסילת הברזל התדלדל מצב בעלי המלאכה, שכר העבודה הוזל, והחיים התייקרו.

הפרודוקטים שהיו נשאים עד עתה בדמשק מחוסר שוק לממכרם - התחילו נמכרים עכשיו בחיפה ובבירות ובכל ערי הלבנון, וכל דמשקאי ודמשקאי מתאונן על צוק העתים, ושוקע בחלומות והרהורים בתארו לפניך את העבר בצבעים מבריקים.

**המלאכות העיקריות הנמצאות בידי היהודים הן: פיתוח בנחושת, בכסף ובזהב, פיתוח בעץ (מזה עושים תיבות וארונות מצופים צדף הנמכרים בכל המזרח), אריגה, צבעות וטווית משי.**

**הענף המלאכתי והמסחרי החשוב ביותר והמסור כולו בידי היהודים הוא חריתה בחומר.**



נסעו כאלף ושלוש מאות צעירים לאמריקה (המספר הזה לקוח מספר הקהילה). חלק מועט מהם לקחו את משפחתם אליהם, ורובם השאירו את נשיהם עם פעוטותיהן בחוסר כל. נורא הוא מצב העגונות האלו, החלק היותר גדול מהן בפבריקאות, ומהשאר מתהווה הפרודוקט של המשוררות והמחוללות הדמשקאיות הידועות במצרים ובכל ערי המזרח...

## האומנות הכי חשובה אחרי החריטה בחומר היא - האריגה.

אומנות זו מסתעפת לענפים שונים, אריגת בד לקפטנים, כורסאות, שטיחים ומפות. במקצועות הללו מתעסקות כשלוש מאות וחמישים משפחות, כל אורג ואורג יש לו בית מלאכה מיוחד, אופני עבודתו והכלים המשמשים לה הם קדומים ופרימיטיביים מאוד; כל השכלולים האירופיים שנעשו במקצוע זה הינם מיותרים פה לגמרי - מסורת אבות בידיהם. האורג המהיר במלאכתו והעובד כאחת עשרה שעה ביום איננו מרוויח יותר משלושה ביטליקים ליום, ושכר הפועלים הוא שישה-שמונה גרוש ליום. כל אותם המכשולים שמנינו במלאכת החריטה חוזרים ונשנים באריגה; ההבדל ביניהן הוא רק בזה, שזאת האחרונה שווה לכל נפש, ונקל לאורג למכור את תוצאות עבודתו ליחידים ולסוחרים. מצב הצבעים הוא היותר טוב בין כל בעלי המלאכות. הם רואים חיל בעבודתם, כולם משכימים לפתחם, ועבודתם מצויה בשפע. כשתיים-עשרה מצבעות עבריות נמצאות בדמשק, בכל מצבעה עובדים שישה-שמונה פועלים וארבע-שמונה שוליות, וצבע טוב יכול להרוויח עד חמש מג'דיות בשבוע. חבל, שגם המקצוע הזה הולך ומתדלדל, וסופם של הצבעים לבוא עד כיכר לחם. הצבע הדמשקאי משתמש לצורכי צביעה בפואה, בקליפות רימונים ובעשבים מעשבים שונים, ואופני הצביעה האירופיים כמעט ולא קיימים. ובאותה שעה, שחומת סין גבוהה מקפת את דמשק בנוגע לכל תיקון טכני בשיפור העבודה, ובחשוך זמן הטיפול בה, באותה שעה התחילו משתמשים הצבעים הנוצריים בביירות ובלבנון בסממנים טבעיים המובאים מאירופה לצביעת המשי והבד. מובן מאליו שאופן הצביעה הקדום, שיש בו איבוד זמן וכוח לשווא, עתיד להשתכח בקרוב וסופם של הצבעים העבריים לאבד את לקוחותיהם.

## נעבור אל עבודת המשי.

החלק הגדול יותר מהמשי, הנעשה בלבנון, נשלח בפקעות לחוץ לארץ. שריד ממנו נשאר בלבנון ומעובד בפבריקאות

בקורת בית הבד מדדה על שתיים ומושיט את התפוח לחוה, משה שוכב מחותל בחגור מצרי בין הסוף על שפת היאור, ובקצה השני של הטס מצויר המלך הערבי עומר אבן אלחטאב מתפלל כשהוא כורע על ברכיו במסגד הנקרא על שמו - בטלו אצלם התחומים.

מלבד הפבריקה הזו שהזכרנו, ישנן עוד שתי פבריקאות קטנות, וסכום פועליהם עולה למאה ושבעים. כל פועל שהצליח לחסוך לו סכום של ארבע מאות פרנק יוצא לרשות עצמו ועובד בביתו, כלי מלאכה רבים אינם דרושים לכך: פטיש, מרצע גדול, פצירה וחסל. בסכום הכסף הזה קונה לו האומן את החומר הדרוש. מעבדו, מוכרו, וקונה אחר במקומו וחוזר חלילה. אלה שהצליחו לקבץ סכום יותר גדול מעבידים אצלם משניים עד ארבעה פועלים.

מצב בעלי התעשייה הביתית הזו איננו מבריק ביותר ממצב חבריהם העובדים בפבריקאות. הם זקוקים שוב לבעלי הפבריקאות. אלה האחרונים הנהיגו תיקונים רבים בשיטת העבודה. מכונות קיטור נוסרות כמעט את חצי המלאכה, מעגילות את הכוסות ואת הכרים, ומחליקות את הטסים. האומנים הקטנים מוכרחים לבוא אליהם מדי פעם בפעם ולשלם במיטב כסף בעד העיגול וההחלקה. ואם גם הצליח האומן להשתחרר מתחת ידם במקצוע הזה, הוא מוכרח סוף סוף להביא אליהם את הכלים המעובדים, למוכרם תכף, לקבל את מחירם ולקנות לו חומר חדש כדי להספיק עבודה לפועליו.

מלבד כל המכשולים האלה שמנינו, משתדלים בעלי הפבריקאות לדכא את האומנים החופשיים בכל האמצעים הכשרים והבלתי כשרים, לחונקם בעצם התפתחותם, ולהכניסם תחת כנפיהם.

את החצי הראשון כבר הצליחו להוציא לפועל, והחלק היותר גדול מהאומנים החופשיים האלה נשארו בלי כל אמצעים להמשיך את קיומם הלאה. מיעוטם מהפכים בחדריהם של חבריהם ומוזילים עוד את שכר העבודה, ורובם נוסעים לאמריקה. וגם אלה שעדיין לא נסעו - חולמים תמיד על הנסיעה וכל שיחתם היא להשליך את פצירותיהם ולנדוד למרחקים. מצדם אין כל מניעה, מוכנים הם גם היום לדרך. ומחכים רק לכרטיסי מסע מאת קרוביהם שנדדו לפניהם. חידיון מעציב הוא ההגירה הדמשקאית שאיננה פוסקת הרבה השפיעו על היהודים בנידון זה הנוצרים הלבנונים (מהלבנון נדדו כשישים אלף נפש בשמונה השנים האחרונות). אבל בה בשעה שהלבנוני שב תמיד אל כפרו, מרחיב את גבולו באדמה חדשה ומיטיב ומשכלל את אחוזתו - הנה הצעירים העבריים אינם שבים לארץ מולדתם.

במשך שבע השנים האחרונות מעת שהתחילה ההגירה,

האחרות, הנמצאות בערים היותר גדולות שבו; מהעידית אורגים בדמשק את ה"עבאיות וה"כאפיות" היקרות, המפורסמות בטיבן וביפי אריגתן. המלאכה הזאת נמצאת כולה בידי המוסלמים והנוצרים.

מהפסולת (המשי הגס) טווים חוטים, המשמשים לצורכי רקמה לפלאחות אשר בכל המזרח. המקצוע הזה נמצא כולו בידי היהודים: ניפוי חוטי המשי, צביעתם וטווייתם. הענף הזה היה תופס מקום חשוב בתעשייה הביתית הדמשקאית; משפחות רבות היו עוסקות בו, נשים וטף, אף כי הטווה היותר חרוצה לא הרוויחה ממלאכתה זו יותר משני גרוש ליום. אבל בזמן האחרון התחילו העלמות והילדות מבכרות את העבודות בפבריקאות על פני העבודה הביתית. דמשק היא העיר המזרחית היחידה, שבה אנו מוצאים עלמות, בנות משפחה הגונות, שאינן מתביישות בעבודה. בפרט זה שונה היהודי הדמשקאי מהיהודי הבגדדי. האחרון מתבייש בעמל ידי בתו, שומרה-מייסרה אם נודע לו שחיכה או דיברה עם איזה צעיר, ובדמשק - עלמות בוגרות עובדות יחד עם גברים בחדר אחד, ומטיילות איתם לעיני כול.

## המסחר בדמשק

המסחר הגדול בדמשק נתון כמעט כולו בידי המוסלמים והנוצרים. הסוחרים היהודים הם מהמדרגה השלישית והרביעית, רובם חנוונים דלים ורוכלים המחזרים בעיירות מול הלבנון ובכפרי הדרוזים.

מצב החנוונים כאן איננו שונה במאומה ממצבם בשאר הערים המזרחיות. רובם - בעלי חנויות קטנות ברובע היהודים וחיים הם על פי המימרה הידועה: "לכו והתפרנסו זה מזה", כלומר התחרו זה בזה, והורידו את המחיר עד הדיוטה תחתונה.

בכלל קשה לחנווני ולסוחר העברי לעמוד בהתחרות בפני הסוחר והחנווני הערבי; הרי עד כמה שיהיו צורכי ואופני חייו מצומצמים - תביעות הערבי הן יותר קטנות ויותר מצומצמות, והוא יכול להסתפק ברווח יותר קטן. ולא זו בלבד, אלא שהחנווני הערבי פותח חנות לשם שעשוע ואיבוד הזמן, כי אין לך ערבי אמיד שאין לו איזה דונמים של נטיעות בסביבות העיר המספיקים לו ולכלכלתו, ולכן יכול הוא להוריד את המחיר הקבוע.

החנווני והסוחר הערבי הנהו שונא את חוכמת החשבון מטבעו. החלק היותר גדול מהם אינו יודע קרוא וכתוב. מקובל אצלם שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין; מטעם זה הם נמנעים מחישוב את רווחם והפסדם, ופעמים רבות שהם מוכרים את סחורתם בהפסד.

מכל בני המזרח מצטיין הדמשקאי בקפיאה, בעמידה במקום אחד ובהחזקה בנושנות. דמשק הנה העיר המזרחית

היחידה ששמרה את האופי הערבי של ימי הביניים, למרות שהיא באה במגע ובמשא עם התרבות האירופית, הבאה אליה בלוויית אלפי התיירים, המבקרים אותה מדי שנה.

אמנם, בזמן האחרון החלה דמשק פושטת את צורתה הקדומה, הברזל והפחם הולכים וכובשים אותה. בלילה היא מוארת באור חשמלי, וביום מצלצלות באוזני הדמשקאי השאנן צפירות הרכבות ובתי החרושת וצלצולי הטרם. אבל העין החודרת תופסת תכף שכל הקולטורה הזאת היא מן הפנים לחוץ. ועוד לא השפיעה על ההמון הדמשקאי אף במלוא נימה. עומדים הם שני העולמות נפרדים זה מזה, ואין כל גשר המאחדם, ובעל כורחך הנך בא לידי המסקנה, שארצות הקדם אינן מסוגלות עוד לעכל את הקולטורה במנות גדולות, מבלי שיקלקלו בזה את קיבתם, ושקשה, קשה לרוח האסלאמי להתמזג עם הרוח האירופי עד שתשרה ביניהם הרמוניה ידועה.

גם היהודים לא נוקו מתכונות אלו. אף כי אנחנו היינו בכל מקום הראשונים שהכשרנו את הקרקע לתרבות והשכלה, הנה היהודים הדמשקאיים, והוא הדין ביהודי טורקיה האסיאתית בכלל, קיבלו בנידון דן את אופי העם שבתוכו הם יושבים. חסר להם חוש ההסתגלות, הם מתייחסים בחדש ובאי אמון לכל ההמצאות החדשות. אינם מרגישים בחסרון, ומבטלים אותן בנדנדוד ראש ובתימהון של פקפוק. בזה מונח סוד הירידה של הקהילה הדמשקאית ושל יתר הקהילות הספרדיות בסוריה ובארם-נהריים.

החיזיון הזה בולט יותר בדמשק. לפני חצי יובל שנים הייתה הקהילה העברית הדמשקאית אחת הקהילות היותר עשירות שבמזרח, ועכשיו גם ה"שליחים" הספרדים אינם שמים אליה לב.

מדאיב לב הוא חיזיון הירידה והדלדול הזה. ביותר תתעגם נפש התייר היהודי בבקרו את בית הספר הפנימי של הממשלה הנקרא "מכתב אסכר" על שם בעלו היהודי הראשון. הבניין הזה הוא הבניין היותר מפואר שבדמשק, ואמנות מזרחית משוקעת בו. הארמון הזה, כמו גם עוד ארמונות רבים של עשירים אחרים נמכרו בפומבי. אחדים מהם קנתה הממשלה ואחדים נמכרו לאנשים פרטיים.

הירידה הדמשקאית התחילה מזמן עלילת הדם הידועה בשם עלילת ה'ת"ר. עשירים אחדים העתיקו את מושבם לערים אחרות, רבים הידלדלו העדה בכללה הולכת ומתנוונת, והשפעתה וכבודה הולכים ופוחתים כלפי חוץ.

## האישה הדמשקאית

האישה הדמשקאית עובדת כמעט ברשות עצמה. חדל האב להשיאה בעל כורחה. חדל הבעל להביט עליה כעל קניינו הפרטי ולהתעמר בה כרצונו. מכיוון שהיא יכולה

אצל הממשלה המקומית ומשתדלים עוד לגרש את ה"פרי" הזה מקרבם, לקבוע להן מצור מיוחד, ולהבדילן כליל מקרבם. אבל עד עתה לא עשתה השתדלותם כל פרי.

תוצאות כל הדברים היא שרחוב היהודים נעשה לבית אוסף של נבזים, פקידי צבא עליונים מכל המינים ומקלט לכל מעשה זימה ונבלה.

בשנים כתיקונם, כשרוב הצעירים העבריים היו בדמשק, לא העיז כמעט שום נוצרי ומוסלמי לקנות לו דריסת רגל ברחוב היהודים, הצעירים העבריים הם בעלי אגרופין ואוהבי סקנדלים, וגם עכשיו אין לך שבת העוברת בלי מהלומות ותגרות ופורענויות בין הפרחחים משלושת הצדדים, המובילות ישר אל בית הסוהר. ורבה הבכייה בכל מוצאי שבתות, אחרי סור יינם מעליהם, וסופם של הצעירים הללו להשתחרר בהשתדלותן של המשוררות...

### החינוך בדמשק

החינוך בדמשק מסור כולו בידי ה"אליאנס". שני בתי ספר לה: האחד לנערים, והשני לנערות, בראשון מתחנכים שמונה מאות ושבעים ילדים, ובשני כשלוש מאות ילדות.

מלבד בתי הספר האלה, ישנם חדרים - "כותאבים", מהטיפוס הידוע בארץ ישראל, ה"כותאבים" האלה היו עומדים ברשות הקהילה, ואולם זה שנים אחדות שה"אליאנס" פרשה את רשתה עליהם והכניסה אותם תחת כנפיה.

קשה לדבר על החינוך הדמשקאי מבלי התמרמרות וכאב לב. שדה זה כולו מכוסה קימשונים וקוצים: שני בתי הספר עומדים בשפל המדרגה: החניכים והחניכות גדלים ללא תורה וחוכמה, וחופץ ממראה הבניינים החיצוני ההדור אין בהם דבר הראוי לתשומת לב.

ראו זה מצאתי: בתי הספר היותר מתוקנים, כביכול, של החברה הזו הם בארץ ישראל: גם המשלחת הפריזאית סמכה את ידיה עליהם, הציגה אותם למופת, ומצאה את מצבם טוב במידה שלא פיללו מראש. למעשה גם את בתי הספר שבארץ ישראל יש הרבה מה לבקר: את שיטת הלימודים הגרועה, מיעוט השעות המוקדשות לעברית, חוסר השכלת המורים וכו', קל וחומר את בתי הספר הגרועים של חוץ לארץ. בין אלה הגרועים יותר תופסים מקום חשוב בתחום הדמשקאיים. הסיבות הן מובנות: בארץ ישראל מתחשבים מנהלי ה"אליאנס" פחות או יותר עם דעת הקהל ונגררים למרות רצונם אחר הרוח השוררת, ודמשק עומדת במובן זה למטה מכל ביקורת: אין בתי ספר מתוקנים אחרים שישמשו להם דוגמה, אין דעת קהל, אין שום השגחה ציבורית.

להתפרנס מעבודתה, חושש הוא פן תעזבהו אם לא ימצא חן בעיניה - ומשתדל לשפר התנהגותו.

האישה הדמשקאית לוקחת חלק חשוב במשק הבית, היא תופרת, אורגת וטווה. הפרוטה מצויה בכיסה והיא עוזרת לבעלה, וחשה עצמה כגבר לכל דבר.

הבעיה הזאת העמיקה את שורשיה מאוד, בעקבה כרוכה כל אותה הדמורליזציה הדמשקאית, וכל אותה ההתקרבות מצד צעירי המוסלמים והנוצרים. בנות ישראל הללו נאות הן, ואם חסרים להן תלבושת ותכשיטים, צריכות הן להשיגן בכל האמצעים, באיסור או בהיתר.

### צריך להיות ברובע היהודים בשבת לפנות ערב, בכדי להיווכח באמיתות הדברים המסופרים. כל הסמטאות והרחובות מלאים בנשים ועלמות לבושות הדר, ורבה המהומה משמלות משי מאושות, מגולים לבנבנים מבצבצים, כובעים עם נוצות יקרות מתרוממים, ביניהם מתהלכות כנופיות רבות של צעירים קוסמופוליטיים...

מקור כל הרעל הנהו במשוררות ובמחוללות, המתגוררות גם כן ברחוב היהודים. הן המשפיעות הנותנות את הטון לחיי השררה, ומטרתן כל העלמות האחרות שלא זכו לכך - היא להידמות אליהן במהלכן ותלבושתן, ולרכוש להן ידידים...

ופה קבור הכלב: מכיוון שהן גרות ברובע היהודים, הרי נעשה הרובע הזה מקום קבוע לכל מוסלמי ונוצרי מבני העלייה, החפץ לבלות את ימיו ולילותיו בהוללות ותענוגים: ההמון העברי, למרות הצניעות, המידה המצינית אותו בכל מקום שהוא - התחיל מתרגל לחיזיון זה. וכיוון חדש זה מוביל לכך שיסודות המוסר הולכים ומתרופפים אצלו לגמרי.

המשוררות הללו הן משפיעות ותקיפות: הדירות היותר נהדרות, הנמצאות ברחוב היהודים, ומסביב להן שייכות להן. אחדות מהן יש להן השפעה רבה בממשלה. ועל כל מקרה שלא יבוא פונים אליהן אפילו גדולי הנוצרים והמוסלמים, והן משתדלות בעדם ומוציאות את משפטם לאור...

היה מעשה שמשוררת אחת קיללה את עגלונה המוסלמי ואת נביא האסלאם ברחוב היותר הומה בדמשק; ההמון התנפל עליה, וברוב עמל הצילוה השוטרים מידיהם והובילוה לבית-השעריה. כעבור שעה קלה נכנס אליה השיך היותר גדול שבדמשק והוציאה לחופשי לעיני כל ההמון הסקרן, והשיבה אל ביתה לרחוב היהודים.

ברם אסור לקפח שכר של כל ברית: זכורים יהיו חשובי הקהילה לטוב, שהרבה טרחו והרבה כסף פיזרו והשתדלו

המזרחיים - עלינו להודות בזה רק למצב התרבותי הנמוך של שכיניהם הערביים.

סותרים בתי הספר שלא מדעת בידם האחת מה שהם בונים בשנייה: מצד אחד שוללים מחניכיהם את יהדותם, ואת לאומיותם ועל ידי זה מתקרבים מאליהם אל שכיניהם, ומצד אחר משפרים ומגהצים פחות או יותר את תלמידיהם, פותחים להם קופי מחטים אל היכל התרבות האירופית, ומכיוון שהגיעו חניכיה למדרגה שכזו, שוב אין להם כל חשבון להתבלבל עם הערבים והטורקים.

בין כך ובין כך אנחנו נשארים קירחים מכאן ומכאן, אלה שלא הספיקו עוד לגמור את בית הספר (כאלה ישנם כתשעים אחוזים) עוזבים את ספסליהם כשהם בורים גמורים בענייני יהדות, והמתוקנים שבהם נשארים תלויים ועומדים ומחכים לאותו היום הגדול, שבו יוכלו להגר ולהיפרד מאיתנו לבלי שוב עוד.

צריך לעוות את האמת, כדי לומר שהכ"ח אינה מסיתה שום בן אדם לנסוע למרחקים. בכל זאת החלק היותר גדול מהמהגרים הנהו מיוצאי בית ספרם.

**אמיתות הדברים המסופרים יוכיחו העובדות הבאות: בתי הספר אינם נותנים להם את היכולת לשכון בארץ מולדתם ולהתפרנס בה בכבוד, השפה הטורקית איננה נלמדת בהם כלל, השפה הערבית מסורה בידי שיכים ערבים בורים, שאינם יודעים את חוקי הפדגוגיה ואינם ראויים להיות מורים, ומעטים הם התלמידים היודעים קרוא וכתב בשפה זו אחרי גומרם את בית הספר בהצטיינות, למרות ששפה זו הנה הבית והרחוב.**

זה שמונה שנים שפתחה הממשלה בדמשק שלושה בתי ספר גבוהים, אחד לרפואה, השני למרקחת, והשלישי הוא בית ספר צבאי. התלמידים הגומרים אחד מבתי הספר האלה מקבלים משרה אצל הממשלה, תנאי הכניסה בהם הם נוחים וקלים, התשלומים מועטים (שלושים וחמישה פרנק לשנה), תלמידים יהודים מתקבלים בכבוד ובאהדה, ובכל זאת נמצאים בהם רק ארבעה תלמידים יהודים, שאר היהודים מבכרים את הקולג' הצרפתי הביורתי, לא מפני שזה האחרון נותן השכלה יותר רחבה - אלא פשוט, חניכי האליאנס אינם מוכנים להיכנס לבתי הספר הללו, מחוסר הבנה בשפה הטורקית והערבית. כמו שהזכרנו, ישנם בדמשק "חדרים" חוץ מבתי הספר,

הקריה הזו, למרות היותה חשובה ונכבדה מצד עצמה, הנה רחוקה מטבור החיים. מעטים הם התיירים היהודים המבקרים את דמשק והמתחקים לדעת את הנעשה בה, ומשלחת "אליאנסית" שתשתדל לשפר ולתקן את החסרונות הנה יקרת המציאות. בקצרה, זה עשרים ושמונה שנים שבתי הספר האלה קיימים בדמשק והמצב החומרי, הדתי והמוסרי לא רק שלא הוטב בה, אלא חלה בה נסיגה עשר מעלות אחורנית.

נדבר על ראשון-ראשון: לפני שלושים שנה הייתה ההפקרות בדמשק חיזיון יוצא מגדר הרגיל, ואם קרה חלילה איזה מקרה של עלמה שנכשלה, היה ההמון מביט עליה בבוז ובשאר נפש, החרים אותה והרחיקה כליל מקרבו. ועתה נמצאות בדמשק כשתי מאות מחוללות ומשוררות שהן מתפרנסות מהפקרותן, כפי שחקרתי נמצאות ביניהן עלמות מחניכות הכי"ח. הדבר הזה כמובן, איננו מקרה בעלמא, אלא תוצאות החינוך הדתי והמוסרי שקיבלו הנערות בבתי הספר.

בתי ספר דגן התחילו מראים את פעולתם השלילית בחינוך הדתי: הנערים הם ריקים מכל ידיעה דתית וכללית, ומי שהיו תלמידיה לא רק מקלים מעט במצוות המעשיות - כי אם דשים בעקביהם עברות יותר חמורות.

תאמרו חייבים בזה בית אבותיהם או הסביבה שהם נמצאים בתוכה, או פשוט הם הולכים ונסחפים עם זרם העת החדשה החופשית, אז תנאי חייהם ומלחמת קיומם הביאום לידי כך - טעיתם. דמשק סגורה ומסוגרה בפני כל רוח החודר מהחוץ, הסביבה דתית עד כדי מחנק, זרם העת החדשה לא הספיק עוד להעביר אדם מדמשק על דעתו ועל דעת קונו, וחוזי מחניכי הכי"ח אין כמעט איש בדמשק שיפרוק מעליו עול מלכות שמים.

הסיבה מונחת בזה, שתחום עיסוקם מבדיל את בני הדור הישן מהדור החדש, כל אלה שכבר עברו את שנות השלושים מבינים עברית, יודעים חלקים שלמים מהתנ"ך ומהזוהר בעל פה, בדברם הם מתבלים את שיחותיהם בפסוקים ומדרשים ומפזרים אותם לכל צד, והדור הצעיר - גם ונבער, ונעור מתורה וחוכמה.

עד כמה השפיע הכי"ח בלבבות בני הנעורים את הרעה של ההתבוללות - תלמדנו, העובדה הבאה. מיד אחרי הכרזת הקונסטיטוציה בשעת ההתלהבות הראשונה, נתייסדה בדמשק אגודה מאלה שהיו תלמידי הכי"ח, משכילים כביכול, שמטרתה הייתה השכלת ההמון. לתכלית זו החליטו לייסד שיעורי ערב ללמד את השפה הערבית וההיסטוריה הערבית - רעיון טיפוסי ומציין את הדרך להיכן פני חברה זו מועדות.

ואם עד עכשיו לא הצליחה בכי"ח להטמיע את חניכיה

הכנסות הקהילה הן ממס הבשר וממס ההערכה. ההערכה היא ישרה ומסודרת, וכך היא נעשית. מעמידים שלושה ועדי הערכה בשלושת פרברי העיר; את המס מחלקים לפי הרווח. והנאמר - נאמר בשלושה מקומות מבני אומנותו בכדי להינצל מטעות. אחר כך מחברים את שלושת ההערכות, והנערך משלם את החלק השלישי.

הסכומים האלה מוצאים לצורכי הקהילה ולתמיכת העניים, כעין קמחא לפסחא, עצים להסקה בחורף, ועוד.

האמת ניתנה להיאמר, שאין הקמץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחילתו. העוני הוא נורא מאוד, והחלק היותר גדול מהעניים, כשהם זקוקים לרופא, לרפואות ולתמיכה סתם פונים אל ה"מיסיון".

מספר הפונים אל ה"מיסיון" בשביל תמיכה סתם גדול ממספר אלה הפונים בשביל ענייני רופא ורפואות. חלק גדול מההמון הפשוט עודנו קטן אמונה בחוכמת הרפואה: לחשנים ומכשפים נמצאים בכל צעד ושעל.

בשם תמיכת העניים שהזכרנו נכללים גם החכמים. גם הם מקבלים תמיכה מצערה מקופת הקהילה.

חכמים במובנם הרגיל בארץ ישראל, החיים מכסף הציבור, אינם במציאות דמשק: התורה איננה במזרח פרה חולבת כלל. בכל טורקיה מתפרנסים החכמים בצמצום משכר לימודים, לעילוי נשמות, פרקי משניות ותהלים בשביל חולים ונדבנים.

מכיוון שתופשי התורה נמצאים בשפל המדרגה במובן החומרי, הולכת מפלגה זו ומתמעטת. הישיבות והמדרשים הולכים ומתרוקנים מלומדיהם, והתורה מונחת בקרן זוית. לו הייתה ירידה זו באה מתוך תסיסה פנימית ומלחמת דעות בין דור הולך ודור בא, כי אז התנחמתי ותליתי את הקולר ברוח הזמן ההורס ומכלה את כל ערכינו הישנים. אבל הסיבות האמיתיות לירידה זו מונחות לא ברוח הזמן, אלא באופי הספרדי. ההמון אינו דואג למצב החומרי של מפלגת החכמים ואיננו משתדל לתמוך בה, בכדי להמשיך את קיומה להלן: העשירים הספרדים אינם מתחתנים באברכים עניים תופשי תורה בשביל למדנותם וגם מנהג מזונות איננו נהוג אצלם כלל. מסלקים הם את הנדוניה כפי שהתנו מראש, ויחד עם זה מסלקים גם את הבת ממוחם, כי משעת הנישואים והלאה חלה חובת הפרנסה על הבעל. מכיוון שהצעירים הם בני שבע-עשרה או שמונה-עשרה כשהם נכנסים לחופה הרי מוכרחים הם לדאוג תכף לשאלת קיומם ושוב אין להם זמן להשלמה רוחנית: משהתחילו למשוך בעול הפרנסה, שוכחים את ההבלים שהתעסקו בהם עד עכשיו ונהיים לאנשים מעשיים.

התורה איננה מטבע העוברת לסוחר, משמשת היא רק בתור פרפרת לסעודה: המשל הספרדי אומר: "חכם וסוחר

ה"חדרים" האלה הם עוד יותר גרועים מה"כותאבים" בארץ ישראל: אלה הם ברייה משונה שאי אפשר כלל לעמוד על מהותה. מורכבים הם מהחסרונות שמנינו בבתי הספר ומחסרונות החדרים, המנהל הראשי רשאי לתקן מעט את צורתם ולשכללם: לתכלית זו העמיד בהם לוחות וספסלים, ואת החכם הכתיר בתואר מורה, ופקד עליו להתנהג כמורה: אבל זה שכח את שיטתו הישנה, ואת השיטה החדשה לא למד, והילדים - עלובים הללו, אחרי לומדם שנים אחדות בחדר, אינם יכולים עוד לתרגם פסוק כהלכתו.

החדרים הללו מכסים כמעט את התקציב של בית הספר, בכל חדר נמצאים כארבעים-שישים תלמידים. התשלום המינימאלי הוא עשרה גרוש לחודש, החכם מקבל את שכרו מקופת הכי"ח, ארבע-שש מג'ידיות לשבוע. והכסף הנשאר משכר הלימוד נכנס לקופת החברה.

טעות גדולה היא לחשוב שהאליאנס מפסידה בבתי הספר הדמשקאיים. שכר המורים הוא מצומצם. ולכן בתי הספר כולם הם בבחינת חי נושא את עצמו, ולו נאותה חברת ה"עזרה" או חברה אחרת להיכנס בדמשק ולקחת את החינוך בראשותה, כי אז - בהפסד מועט הייתה יכולה לייסד בדמשק בתי ספר עבריים מצוינים.

## **אבות רבים מתאוננים וצווחים בקולי קולות על חוסר החינוך ועל חוסר הלימודים בבית הספר של הכי"ח ואינם נענים, ובדמשק גופא נמצאים מתנגדים יסודיים בכל השדרות לשיטתה, אלא שאין מי שיירש את מקומה.**

ככדי להוכיח באמיתות דברי צריך להתבונן בהנהגת העדה ובמצבה בכלל.

### **הקהילה בדמשק**

הקהילה מתנהגת על פי הרוב ועל ידי ועד של שבעה נבחרים, העוזרים על ידו. הנבחרים האלה נקראים בשם ועד סתם, או "שבעה טובי העיר".

השתמשתי במילה "נבחרים" שלא כהוגן; הוועד הזה איננו נבחר על ידי שום איש. אם לבחירת רב מתחשבים פחות או יותר עם הדעות הפרטיות של אנשי העדה, הנה חברי הוועד האלה קופצים בראש ומולכים מעצמם, היינו על ידי צד אלים או משפחה תקיפה: ומכיוון שעלו לגדולה, שוב אינם יורדים עולמית.

שמה תאמרו: משרה זו אינה מתן שכרה בצדה, ולכן כל הרוצה ליטול את השם יבוא וייטל? טעיתם, אין מספר לאינטריגות ולמריבות בין המשפחות, הכרוכות בבחירת חבר ועד. נכון הוא המשל הערבי: "התקרב אל סיר הבשר. ותיהנה ממנו...".

ישמח אישה", התואר חכם לבד איננו מספיק...  
אמת, ההמון הפשוט מעריץ עוד את חכמיו ומביט עליהם כעל יחידי סגולה: הלמדנים ההמוניים שעיינו ב"חיי אדם" אינם מקפחים אותם בהלכות יום-יום. גם העשירים היותר תקיפים מביטים עליהם מלמטה למעלה, משכימים לפתחם, זקוקים לברכתם ומאמינים בה אמונה גמורה, אבל הערצה זו מצטמצמת רק בפה בלבד, אל הכיס איננה חודרת לעולם...  
כדאי לעמוד יותר על חיזיון ירידה זו ולבאר לכל צדדיו: הוא יובן לנו ביותר על ידי השוואה בין מצב הלמדנים האשכנזים ובין מצב הלמדנים הספרדים.

### **הבדל פנימי עמוק מונח בין שיטת הלימוד הספרדית ובין שיטת הלימוד של האשכנזים: האחרונים לומדים בפלפול, הם בבחינת "עוקרי הרים בסברה", והראשונים פשטניים ובעלי היגיון, ויחד עם זה בקיאים יותר בספרות הרבנית.**

אמת, הפלפול האשכנזי עיקם מעט את ההיגיון, אבל דרך לימוד שכזו מתן שכרה בצדה ורווחה מרובה בהפסדה, הפלפול העלה את המתמיד למדרגת ממציא ויוצר ונתן לו את עונג היצירה. ובזה מונח סוד ההתמדה האשכנזית והמתת העצמיות באוהלה של תורה.  
שיטת התורה הספרדית חלקה כשיש וקרה ממנו, היא איננה בוראה יש מאין, איננה מרוממת את לומדיה למעלה מהמקום ומהזמן, ואיננה בונה להם ארמונות באוויר. להפך, היא קושרת חבל בכנפיהם, ואיננה מניחה אותם להמריא כנשר במרומים. ואין כל פלא אם הלמדנים הספרדים קצים סתר בלימודים. הנלמד בלי חשק ובלו רוח פנימית, פוסקים ממשנתם ומשתקעים בשיחות חולין של תלמידי חכמים.  
מפני זה לא יכלה להתפתח בין חכמי הספרדים (חוץ מהמקובלים) אותה הסגפנות, הפרישה מחיי עולם זה ותמימות גדולה בענייני חול, שנפגשת לפעמים בין האשכנזים. החכם הספרדי הקשור יותר אל סביבתו ונפעל ממנה, חיי המזרח השקטים, עצלות ורשלנות הסביבה, הבטלנות וה"נירוונה", ישנו את רוחו ושללו ממנו את ערותו, והוא שבע רצון מעצמו.

**עולה החכם הספרדי על האשכנזי היבש באצילות רוחנית ובמאור נפש, בחלומות והזיות, ההלכה לא ייבשה את לשד עצמותיו ולא הקשתה את רוחו וכל דבר הנוגע לה, הוא מתחשב עם החיים ונוטה פחות או יותר לפשרות ולוויתורים בעניינים דתיים.**

רחוק הוא מקיצוניות, אין בו לא מאותה ההתפרסות והזחילה לפני תקיפי ועשירי העדה, ולא מאותה העקשנות והעמידה על דעתו אף בדבר שאיננו מומחה בו. שביל הזהב הוא אידיאלו.

רוב החכמים הספרדים, אף מאלה העושים את תורתם קבע, בקיאים בהוויות העולם, ועוסקים בישובו של עולם. רובם עוסקים במשא ומתן, ועל מסחרם - פרנסתם. הדבר הזה נותן להם היכולת לבלתי היות כפופים ונכנעים לפני העשירים ותלויים בדעת האחרים.

תכונות אלה שמנתי בחכמים מהמפלגה העליונה, חוץ ממפלגה זו ישנה אחרת, המורכבת ממלמדים בורים והדיוטות למחצה, שמשים וכל בני לווייתם, ואלה יודעים היטב את ערך המטבע ואינם נרתעים לחזר אחריה אף בלחיצת פנכות.

ופנכות ללחיכה אפסו. דמשק התרוקנה מעשיריה, רוח משבר עברה בכספים, והזיזה אותם ממקומה, והם ועושרם ירדו תהומות.

בכל זאת תופסים היהודים עוד לפי הערך מקום חשוב בממשלה: ישנם מהם הרבה פקידים במסילות הברזל, סופרים בבנק העותומני, וקונדוקטורים בטרם. חלק גדול מרופאי העיריה הם יהודים. באדרה נמצא בה כוח יהודי.  
יחס הממשלה אל היהודים הוא משביע רצון, היא מתייחסת להם באמון רב ומקדמתם על הנוצרים, ובמקומות כאלה ששם עומדים שני הגושים, המוסלמי והנוצרי בצד, והכרעתה לאיזה צד מהם עלולה להביא לידי תוצאות מעציבות, מפקידה עליהם יהודי למושל.

### **גם המוסלמים חיים בידידות גמורה עם שכניהם היהודים ומתייחסים אליהם בכבוד הראוי. הסיבה מונחת בזה, שהאחרונים הסתגלו כל כך אליהם במנהגים, בשפתם ובמלבושיהם, עד שקשה לעין בלתי מנוסה להבחין בין פרצוף יהודי למוסלמי.**

מילים אחדות בנוגע לאופני חיי ההמון ולאופיו. תביעותיהם מהחיים הן מצומצמות מאוד, רובם גרים משפחתם בחדר צר ואפל בדיוטות התחתונות, ורק הודות למים המרובים שבדמשק חדריהם וחצריהם נקיים ומצוחצחים תמיד.

אין להם בעולמם חוץ מד' אמות של דאגות הפרנסה, תענוגיהם היחידים בשעות הבטלה הם בתי הקפה, הנרגילה, משחק טריק-טרק, ומשחק קלפים. המידות הללו השתרשו עמוק-עמוק בפועל הדמשקאי, והחלק היותר גדול ממשכורתו מתבזבז בהן.

הלך מחשבותיהם של אלה הוא עתיק ומלא חלודה. בהיכנסך בשיחה איתם הנך מאמין, שגלגל הזמן נסוג אחרנית בשבע מאות שנים. הזקנים הללו עודם יושבים ימים ולילות ומתווכחים על שיטת אריסטו, על אמונת המזלות של הראב"ע, ועל סדר קביעת הגלגלים וארבעת היסודות, שמהם נברא העולם: עודם מאמינים בכל מיני הבלים שונים, ומחברים פיוטים ותחנות של סליחות על פי המשקל הספרדי.

הצד השווה שבכולם הוא שאין אף אחד מהם מבין את שאיפת הלאום ואת עבודתנו בארץ אבותינו למרות קרבתם אליה. ובהתגלגלך ביניהם, אינך יכול להאמין שאך דרך יום אחד מבדיל בינך ובין ארץ תקוותך.

כל ידיעותיהם על מצב אחיהם שבגולה הם שואבים ממקורות ערביים, אולם, ראה זה פלא: כשנתפרסמה אותה הידיעה המזויפת בעיתונים הערביים על הפוגרומים בקייב, גזרו היהודים ביטול מלאכה ותענית ציבור, השמיעו על הנדבות ובילו כל היום בבית הכנסת בסליחות ותהלים ותקיעת שופר.

**בעל כורחך הנך בא לידי ההחלטה שאף שנפוצו בתימן ובערב, בפרס ובהודו, במישורי רוסיה ובערבות סיביר ונשתנינו במאווינו ובדרכי חיינו, עוד ישנו חוט דק המקשר ומאגד את לבותינו יחדיו, והננו חשים את פרכוסי אברינו הרצוצים בכל מקום שהם...**

■ האחדות, תרע"א - 1911

חובם ככולם עומדים במדרגת התפתחות נמוכה מאוד, רק החלק המועט שבהם יודע קרוא וכתוב כהוגן בשפה הערבית.

שפת הדיבור בבית ובחוץ היא השפה הערבית: אלה, שיודעים אותה על בוריה, מוצאים בה גם את מזונם הרוחני. השאר משתמש בשפה הדיבורית, בכותבו אותה באותיות עבריות.

**מצוינים בני המזרח האלה בפיקחות טבעית, בנימוסיות עדינה ובהרגשה דקה: שכלם בריא וזריז והגיונם חזק, שפת דיבורם ממוהצה, רבה, גמישה ושירית, ומלאה מבטאים יפים. אלה שמבינים היטב את השפה הערבית מוצאים עונג מיוחד בשומעם את צלצול שפתם, והם מכירים תכף את הדמשקאי בהמליטו מפיו מילים אחדות.**

חייהם הפנימיים פשוטים, שלווים, צלולים וחסרי זעזועים. פתגם ידוע אצלם שהדמשקאי איננו משתעמם ואיננו קץ לעולם בחייו, עצביהם חזקים ובריאים, העצבנות איננה במציאות אצלם כלל, ים מחשבותיהם שקט ומוצף שמן. דעת היהדות אצל בני דמשק - שטחית וקלושה מאוד, ומצטמצמת רק במנהגים תפלים המלאים הזיה מזרחית, ובתפילות שרק החלק המועט מהצעירים מבינים את פירושן.

סגורה היא העדה הדמשקאית מפני כל השפעה מן החוץ, עיתונים וספרים עבריים שאחרי תקופת ספרד אינם מצויים כלל, יחידי סגולה מהדור הישן מפטמים את מוחם עוד ב"מורה נבוכים" ובספר ה"כוזרי".



**התחדשנו בדף פייסבוק**

**הבית הדמשקאי** 

**מוזמנים להכנס ולהשתתף,  
נשמח אם תפיצו אותנו**

# מדמשק לבואנוס איירס: סיפורה של מהגרת



פרופ' סופיה מנשה

העתים היה מסתפק בתשר זעום ולעיתים גם בחפצים מעשי ידיהם של לקוחות אסירי תודה. אמה של אַמֶל, שרה לבית דָּבּוּל, הייתה עקרת בית שטיפלה בחמשת ילדיה במסירות וגידלה אותם להיות יהודים טובים שומרי מצוות. כמו מרבית יהודי דמשק, גם משפחת חָסָן התגוררה ברובע היהודי, חֶאֶרְת אל-יהוד, אשר שכן בדרום-מערב העיר, צמוד לחומות העיר העתיקה. בתחילת המאה העשרים, הרובע היה מוקף בעצי פרי מדרום-מזרח, ברחוב הנוצרים מצפון, וברובע המוסלמי ממזרח. בתמורה לדמי שכירות סמליים התגוררה המשפחה בבית מְאָעֶלֶם, מתחם רחב ידיים בבעלות הקהילה. הבית הכיל שמונה-עשר חדרים במפלס התחתון ועוד חמישה-עשר בעליון. התגוררו בו בממוצע כשלושים משפחות, אשר נאלצו להתחלק ביניהן בשימוש במטבח ובשירותים. השיתוף שנכפה על הדיירים גרם לאין ספור ויכוחים ומריבות, אך גם עודד תודעה של שותפות גורל. לא מעט מן השכנים היו עולים בלילות הקיץ החמים לגג כדי ליהנות מצינת הרוחות. בשעות אחר הצהרים, לאחר סיום מלאכות הבית, היו הנשים מתכנסות בחצר וכשהן ישובות על כסאות נמוכים מעץ וקש החליפו ביניהן חדשות טריות, אם על זוגיות נרקמת ואם, מחלתו או חֶטָּסוֹ (רחמנא ליצלן), מותו של מכר משותף. לעיתים הן גם התבוננו בתמימות טבולה בסקרנות בתהלכות לוויה, אשר חלפו בדרכן לבאב כיסאן, הנתיב ההכרחי לבית הקברות הישן. אַמֶל זכרה היטב איך סערו הרוחות לרגל היוודע כונת השלטונות להרוס את בית הקברות הקטן בו נטמנו רבנים, כמו ר' חיים ויטל ומנהיגי קהילה אחרים ולהעביר את הגופות למקום מנוחה חדש, כדי לפנות מקום לכביש שברבות הימים הוביל לשדה התעופה של דמשק. כפי שאביה נהג לומר, כל החידושים מהשטן הם ויש להיזהר מפניהם.

עוניה של משפחת חָסָן לא היה חריג בין יהודי דמשק. בעשור הראשון של המאה העשרים התגוררו בעיר כ-11,220 יהודים; רק אחוז אחד מתוכם השתייך למעמד הגבוה וכעשרים וחמישה אחוז למעמד הבינוני-נמוך. הרוב הנותר היו עניים

זהו סיפורה של סבתי, אַמֶל סִיָּד לבית חָסָן, אשר עשתה את הדרך הארוכה מדמשק השוקעת לבואנוס איירס התוססת ערב מלחמת העולם הראשונה. חרף העובדה שהיא לא ידעה קרוא וכתוב, היא לימדה אותי ואת כל הסובבים אותה פרק חשוב בחכמת חיים ואהבת הזולת. מאמר



אַמֶל סִיָּד לבית חָסָן

זה מוקדש באהבה לה ולכל אותן נשים אמיצות שנותקו משורשיהן, התמודדו עם אתגרים רבים בעולם החדש, ויכלו להם.

אַמֶל נולדה בדמשק, אי שם בתחילת המאה העשרים. היא לא ידעה את התאריך מדויק, אבל זכרה שנולדה ביום "איכה" (תשעה באב), כי שמעה אין ספור פעמים שבגלל הצירים הקשים שפקדו אותה נאלצה אימה להפר את הצום לזכר חורבן בית המקדש. אולי בגלל העיתוי גם קיבלה את שמה, אַמֶל, שפירושו תקווה; ואכן, היה בשמה ביטוי לתקוותם של יהודי דמשק לבוא המשיח ובניית בית המקדש. משפחתה של אַמֶל הייתה דלת אמצעים: אביה, איבראהים (או כפי שנהגו לקרא לו בחיק המשפחה, בראהים), היה סנדלר במקצועו, אך עיקר פרנסתו באה מריפוי חולים מזדמנים. התמחותו "הרפואית" הייתה במה שהיינו מגדירים היום כרפואה משלימה. הוא עסק במעיין-פיזיותרפיה, מיומנות שעברה מדור לדור בחיק משפחתו; אך טיפל גם במחלות שרווחו באותה עת, כמו הֶרְפֶּס ולא פחות חשוב, עין הרע. כפי שאַמֶל נהגה לומר בביטחון של יודעת סוד, "מי שאינו מפחד מהעין הרע אינו מפחד מאלוהים". כישוריו ומיומנותו של איבראהים עשו להם כנפיים ומשכו אליו לקוחות מכל רחבי דמשק; לעיתים, גם סוחרים זרים שהזדמנו לעיר. חרף המוניטין שרכש לעצמו, איבראהים לא העז לפרסם מחירים מראש - לא במעט בשל חששו שמא עיסקו המחתרתי ייודע לשלטונות. בצוק

הרובע, לא לפני מילוי חובותיה בניקיון החדר, בילתה אָמל שעות ארוכות בהתבוננות שקדנית בעבודתו של אביה כמעסה ומרפא. לצד התסכול בשל המגבלות שהטילו עליה גם מגדרה וגם מעמדה, ידעה אָמל גם שעות חסד. בהתרגשות רבה זכרה את הפעמים המעטות שבהן הזדמן לה לצאת את חֶאָרְת אל-יהוד: פעם אחת, כשאביה לקח אותה לבקר בתחנת הרכבת החדשה של דמשק, הרכבת החיג'אזית, אשר שרתה את המוסלמים שביקשו למלא אחר מצוות החאג' ולעלות לרגל לאתרים הקדושים בּמֶכָה ואל-מדינה. פעם אחרת, כשכל המשפחה נסעה לג'וֹבְר, אותו בית כנסת ישן נושן שעל פי מסורות עתיקות יומין היה המקום שבו משח אליהו הנביא את אלישע ליורשו. לג'וֹבְר היה גם ייחוס נוסף: אביה של שושלת אבו-חצירה ביקר במקום בדרכו מארץ הקודש לגיוס תרומות באיסטנבול והמחצלת שהסיעה אותו היא שהעניקה את שמה למשפחה רבת הזכויות. הסגולות לריפוי חולים שיוחסו לאתר משכו אליו זרם בלתי פוסק של עולי רגל, אשר ביקשו מרפא לסבלם בזכותו של הנביא. אָמל שיערה כי גם אמה התחננה שאליהו הנביא יסייע לה לשמוע חדשות טובות מאליוהו שלה, בנה האהוב שנעלם בארגנטינה הרחוקה.

אלו היו רק חלק מאותן חוויות משמחות מימי ילדותה שהותירו את רישומן על אָמל. היא זכרה היטב את סדרי הפסח, כשאימה הייתה עורכת שולחן עמוס כל טוב, והשכנות החליפו ביניהן מטעמים פרי ידיהן. קריאת ההגדה מכל החדרים, באותם מזמורים יפים ומוכרים, שאביה הקפיד כל כך לדקלם, כמו הרגע הדרמטי, בו הגברים סובבו את הצרור עם המצה על הכתף ואמרו:

**"משארותם צרורות בשמלותם על שכמם.**

**ובני ישראל עשו כדבר משה". ואבא שאל:**

**- מן ויין ג'איייה? (מאין אתה בא?)**

**- מן מצרים**

**- לווין ראיח? (לאן אתה הולך?)**

**- לירושלים.**

עד שהגיעו לסוף המיחול של ה"חד גדיא". היא זכרה גם את הריצה לאביה בימי שישי בערב כשחזר מהקֶנִיס עטור בהילת קודש ונשיקת ידיו לשם כבוד. ואולי יותר מכל, זכרה אָמל את הסיפורים שאימה הייתה מספרת לילדיה לילה לילה, ואשר הובילו אותה ואת אחיה למחוזות רחוקים, בהם תמיד הטובים נצחו את הרעים, ואילו החוטאים באו על עונשם.

ואכן, היו חוויות משמחות תחת השמיים הכחולים של עיר מולדתה, אלשאם. אך כל אלו כלא היו באותו יום מר ונמנהר בו בישרו לה הוריה על החלטתם לשלוח אותה לאמריקה,

שנלחמו על פרנסתם הדחוקה. ההידרדרות הכלכלית שפקדה את האימפריה העות'מאנית באותה עת לא פסחה על דמשק, אשר גם ניזוקה קשות מפתיחת תעלת סואץ והעברת מוקד המסחר הבינלאומי למצרים. גם עלייתם של "התורכים הצעירים" לשלטון (1908) החמירה את מצבם של היהודים באימפריה העות'מנית בעקבות ביטול הפטור משרות צבאי ממנו נהנו. החלת חובת הגיוס על כל נתיני האימפריה דחפה להגירה ההמונית של צעירים יהודים לאותן מדינות שהיו צמאות לידיים עובדות, במיוחד בדרום אמריקה. גם הבן הבכור של משפחת חֶקֶן, אליהו, נמנה



משפחת סויד

על זרם המהגרים, כשהוא נשא עמו את תקוות משפחתו שיעשה חייל ויסייע להגירתם של כל בניה ל"עולם החדש". אליהו היה מודע לתקוות שנתלו בו והודיע למשפחתו על הגעתו בשלום לבואנוס איירס. כמו מהגרים רבים אחרים, הוא שר לעצמו חדר באחד מפרברי העיר התוססת ואף מצא לעצמו עבודה מכניסה בענף הבנייה. אך לאחר מכתב אחד ויחיד אבדו עקבותיו. כל ניסיונות המשפחה לגלות מה עלה בגורלו עלו בתוהו ונגוזו בדרך הארוכה שבין בואנוס איירס לדמשק.

ואולם, גורלו של אחיה הבכור, עד כמה שהיה מעיק, לא היה הגורם היחיד שהטריד את מנוחתה של אָמל. בהיותה בת למשפחה דלת אמצעים נמנעו ממנה כל מיני "מותרות" וגם חינוך מסודר. הייתה זו אפליה על בסיס מעמדי ומגדרי כאחד. אכן, הבנות ממשפחות אמידות, כמו חברתה בְּדִיעָה לבית פֶּרְחִי, זכו למחנכים פרטיים בין ד' כותלי ביתן. ואילו הבנים כולם השתתפו בלימודי קודש במסגרת הכיתאב. בהעדר כל אפשרות לרכוש השכלה, נגזר על אָמל לחיות בעיוורון מוחלט מול המילה הכתובה, חסך עליו ניסתה להתגבר משך כל חייה באמצעות סקרנותה שלא ידעה שובע. בעוד חברותיה שיחקו בחצר או טיילו בין סמטאות

כדי שתינשא לבן דודה. היא רק זכרה במעורפל כי אותו בן דוד, אצלן, נסע לבואנוס איירס לפני מספר חודשים והיה זקוק לכלה "משלנו". הוריה גם לא הסתירו את תקוותם כי נוכחותה בארגנטינה תקל על איתורו של אחיה אליהו, אשר הכאב על היעלמותו רק החריף עם חלוף החודשים. כך נגזר גורלה של אָמֶל, צעירה בת שלוש-עשרה או ארבע-עשרה, שתוך שבוע ימים היה עליה לעקור ממשפחתה האהובה, מעיר הולדתה ומהעולם המוכר לה ולנסוע אל מעבר לים הגדול לארץ רחוקה, שאפילו את שמה לא ידעה לבטא, ואת שפתה לא הכירה.

אָמֶל יצאה לדרך אי שם במהלך שנת 1914, תחילה בעגלה רתומה לשוורים בדרכה לביירות - מהלך של כשלושה או ארבעה ימים - משם באיניה קטנה לעיר הנמל מרסיי שבדרום צרפת, מהלך של כשבוע, ומשם, באיניה גדולה יותר לבואנוס איירס, הפלגה שארכה שבועות ארוכים באיניה לה פֶּמֶפֶה, אשר טובעה כעבור מספר חודשים במהלך המלחמה הגדולה. אָמֶל לא זכרה רבות מההפלגה הארוכה ל"עולם החדש" מלבד הקשיים שהיו מנת חלקם של שותפיה למסע, מהגרים כמוה. היא חזרה וסיפרה על הטלטולים הבלתי נסבלים במעבר במצרי גיברלטר, ועל התנאים הסניטריים הקשים אשר הביאו לפרוץ מחלות בקרב הנוסעים הפשוטים, שהצטופפו כמוה בבטן האיניה. בתנאים לא תנאים אלו עשתה אָמֶל לראשונה שימוש בידע שרכשה מאביה כשהיא ניסתה להקל על סבלם של נשים חולות, משימה שלא הייתה פשוטה כלל ועיקר בהיעדר מים זורמים ועשבי מרפא.

לאחר תלאות הדרך הארוכה, ראתה אָמֶל סוף סוף את נמל בואנוס איירס: הריז דה-לה-פֶּלֶטה (נחל הכסף) קיבל את פניה בצבעי חום-אדמדם, כה שונים מהכחול כהה של האוקיאנוס האין סופי בו שטה האיניה משך שבועות ארוכים. לאחר הכנה מדוקדקת על ידי חבריה להפלגה, עברה את הבדיקה הקפדנית של שלטונות ההגירה, וזכתה למעמד של מהגרת בארץ החדשה תחת שם חדש: אָמֶלִיָה. במקביל, קיבלה חינוך אין כסף שהות של חמישה ימים ב"מלון למהגרים", אשר הפך לביתה הראשון על אדמת ארגנטינה.

השהות במלון המהגרים הייתה אמנם חוויה חיובית ואפילו בלתי נשכחת, אך אי הופעתו של אצלן, הבעל המיועד, השביתה את שמחתה והדירה שינה מעיניה. רק חודש לאחר מכן הסתבר לאָמֶלִיָה שבהיעדר ידיעות על בואה, חתנה המיועד מצא לעצמו כלה אחרת בין המהגרות הדמשקאיות הרבות שהגיעו לבואנוס איירס באותה עת. אז למדה לקח חשוב שחזרה ושיננה לבנותיה ונכדותיה, ש"אין אמונה בגברים". נערה בודדה בארץ לא נודעת,

אשר את שפתה לא דיברה וממילא לא ידעה קרוא וכתוב, נאלצה אפוא אָמֶלִיָה לפלס את דרכה בעצמה. אך לא היה מטבעה להתיימשך ועד מהרה מצאה תעסוקה כמנקה בקרב משפחות של יוצאי דמשק שיכלו להרשות לעצמן לשכור את שרותיה. קרובים רחוקים גם אפשרו לה ללון במטבח דירתם הצנועה, מעל שני כסאות שהצמידו לצורך זה. ואולם, אָמֶלִיָה הוטרדה מהאפשרות שהיא מהווה מעמסה עבורם וחיפשה דרכים לשחרר אותם מנוכחותה. כעבור מספר חודשים הפתרון אכן הגיע באמצעות שידוך:

**רב הקהילה, החכם מזרחי, הציג לפני את מוֹסָא לבית סוּיִיד, אותו הכירה יום לפני החופה. אמנם היא זכרה במעורפל את קיומה של משפחה בשם זה שהתגוררה בדמשק צמוד לחומה, אבל זה היה כל מה שידעה על בעלה המיועד. ברבות הימים ידעה לספר לנכדיה על התסכול הרב שחשה כשניצבה מול חתן שלא הכירה ובדרכה הציורית הזכירה את חסרונו העיקרי בשלב ההכרות ביניהם: היעדר שפם, כמקובל באותם ימים בין הגברים בבואנוס איירס.**

כמו רוב היהודים יוצאי דמשק, עבד מוֹסָא כרוכל שהציג את מרכולתו מבית לבית. בקרב בני הקהילה הם נקראו חוּאָלְרוֹס, התאמה לספרדית של המונח הכול בערבית, חוּאָל. זו לא הייתה פרנסה מכניסה במיוחד, אך מוֹסָא עבד ללא לאות במשך כל חייו כדי להבטיח את כלכלת משפחתו ביושר שגבל בתמימות מסחרית מוחלטת. ברבות הימים, כשנשאל על ידי אחד מבניו למה הוא מרבה לקרוא במזמורי תהילים, השיב מוֹסָא שהוא מרבה להתפלל כיוון שלא יוכל להוריש לבניו ממון רב; על כן הוא מבקש להותיר למשפחתו אוצר של תפילות ומעשים טובים. בהיותה יותר מעשית מבעלה, אָמֶלִיָה נרתמה להגדיל את פרנסת משפחתה, אם כמרפאה עממית ואם באמצעות זיקוק בלתי חוקי של ערק. העדר אהבה ביניהם לא מנע מבני הזוג להתרגל זה לזו ולהקים משפחה ענפה. במהלך השנים נולדו להם 16 ילדים, מהם רק שמונה הגיעו לגיל בגרות, שלוש בנות וחמישה בנים.

תולדותיה של משפחה סוּיִיד לא היו שונים מאלו של שאר המשפחות היהודיות יוצאות דמשק, אשר הגיעו לארגנטינה באותן שנים. לקראת שנת 1921 מנתה הקהילה הדמשקאית בבואנוס איירס כאלפיים נפש והתרכזה באזור של בוקה-בֶּאָרְקָאס, בין הפרברים העניים של העיר. התגברות ההגירה חידדה את הצורך במוסדות קהילתיים

שיקלו על תהליך ההתאקלמות בארץ החדשה. לצורך זה הוקמה אגודת דודים (1913) אשר ייסדה בית כנסת ובית ספר, הפועלים עד היום. כעבור שנתיים הוקם בני אמת, הוא בית הקברות בפרבר מרוחק של בואנוס איירס, לונקס דה-קומורה. פעולות אלו לא זכו לכל תמיכה חיצונית, דומה לזו שקיבלו יוצאי מזרח אירופה מהברון הירש; אלא היו פרי עמלם ויוזמתם של יוצאי דמשק בערים החדשה. הגידול המתמיד במספר היהודים בבואנוס איירס, גם ממזרח ומרכז אירופה, עורר גלי אנטישמיות שהלכו והחמירו בין שתי מלחמות העולם. ברבות הימים הפכה האנטישמיות לתופעה של קבע שהתפשטה על פני המדינה כולה. הרצל התייחס לתוצאות של טיפוח ההתיישבות היהודית בארגנטינה, כשציין במדינת היהודים כי "הניסיונות ההתיישבותיים של אישים בעלי כוונה רצויה באמת, לא עמדו במבחן עד כה... אמנם גרמו הניסיונות הללו גם נזק: את השתלת האנטישמיות בגלילות-ארץ חדשים, שהיא תוצאה הכרחית של הסתננות מלאכותית כגון-זו". לקראת 1941 פעלו בארגנטינה יותר מחמש מאות ארגונים לאומניים ובהם כשלושים אלף חברים, אשר חרתו על דגלם את שנאת היהודים, שלוותה בתביעה לגרשם מהארץ. מבחינה זו, יחסה של ארגנטינה ליהודים אופיין בסתירה: מצד אחד, בשל הרצון ליישב את האזורים השוממים של הארץ ובשל הצורך בידיים עובדות, עודדה הממשלה את ההגירה בכלל, ואת זו של היהודים בפרט. אך מצד שני, אפשרה הממשלה את פעולתם של הארגונים האנטישמיים וגורמים רשמיים תמכו בהם בגלוי או בסתר. מגמה זו הלכה והחמירה בעקבות עליית הנאצים בגרמניה שהאיצה הגירה רבת ההיקף לארגנטינה מארץ זו. ספק רב אם אֶמְלִיָה הייתה מודעת להתפתחויות הפוליטיות והאידיאולוגיות בארצה החדשה. ספק רב גם אם אי פעם הגיעה להזדהות כלשהי עם אזרחותה החדשה, על כל המשתמע ממנה. במשך כל חייה נותרה בת אלפא, את שפתה דיברה עד יומה האחרון, את שירה אהבה, ואת מאכליה התמידה לבשל. כיתר נשות הקהילה הדמשקאית בארגנטינה חיה אֶמְלִיָה את בני משפחתה כפי שחינכו אותה, כשהיא מחנכת את בני משפחתה כפי שחינכו אותה, להיות יהודים למופת. אֶמְלִיָה גם עבדה במרץ במשך כל חייה, נאחזה בשתי ידיה בחיים ובמה שהם יכלו להעניק לה, ולא נתנה לקשיים להעיב על ההרמוניה שיצרה בינה לבין הסובבים אותה, יהודים ולא יהודים. היא הקפידה לקיים אורח חיים יהודי מסורתי בד' אמות ביתה וביקרה בבית הכנסת במועדי ישראל, אך בד בבד, אֶמְלִיָה לא הכירה ברגש של איבה כלפי ה"אחר". היותה יהודייה גאה לא הפריע לה לקשור קשרי ידידות עם חֻסְקִיָה, מוסלמית

אשר אף היא הגיעה לארגנטינה במסגרת גל ההגירה הגדול, שהפכה לחברתה הטובה ביותר, עמה יכלה אֶמְלִיָה להתענג על שיחות בשפת אימן ולחלוק את החוויות האינטימיות ביותר. אֶמְלִיָה סלדה אמנם מהצלב ומביטויי הסגידה הנוצריים כלפיו, אך הייתה זו יותר דעה הקדומה, החשש שמא הוא יזיק לה ולבני משפחתה, מאשר עוינות חברתית ועוד פחות אידיאולוגית. כך, יצרה אֶמְלִיָה בחייה שילוב ייחודי של רב-תרבותיות עממית, שבה גאוה יהודית התמזגה בתרבות ערבית מוסלמית בסביבה ארגנטינאית נוצרית. ואולם, לפעמים המציאות טפחה על פניה, כמו באותו יום שכנפיה של צעירים אנטישמיים רדפה אחרי בנותיה בחזרתן מבית הספר: כששמעה את זעקת העזרה שלהן, אֶמְלִיָה לא היססה לרגע ורדפה אחרי הפורעים עם מטאטא המטבח, כלי הנשק היחיד שהזדמן לידיה. אחוזת כעס רדפה ללא לאות אחרי חברת הצעירים אשר ברחו כל עוד נפשם בהם מפני דמשקאית קנאית לשלום גוזליה. עם חלוף השנים התחתנו ילדיה - כולם עם בני ובנות הקהילה הדמשקאית ואף קבעו את מקום מגוריהם בסמוך לביתה, מרחק כמה בלוקים ממנה. זו הייתה אכן משפחה מסורתית למופת, אבא ואימא עם שמונה ילדיהם וכלותיהם וזו חתניהם היהודים, ועם עשרים ושלושה נכדים בגילאים קרובים, שהתחברו בנקלה זה לזה. כל יום ראשון וכמובן כל מועדי ישראל היו קודש להתכנסויות בביתה של האימא והסבתא האהובה, שדאגה לטפח גם בדור הנכדים את האהבה לתפריט הדמשקאי: ספיחה (לחמה בעג'ין), מעֻדָה, קִיָּה, ממולאים למיניהם, כולם טבולים במנות גדושות של אהבה ואופטימיות. גם השכנים הלא יהודים ידעו להערך את טעם בישוליה וחיכו לה בדרכה הביתה מבית המאפה השכונתי, ביוזעם שאֶמְלִיָה תמיד תכבד אותם בליווי מילה טובה. באותם אירועים משפחתיים בחצר הגדולה של ביתה, הייתה אֶמְלִיָה מלווה בעיניים ערניות את השיחה בין הבנים והחתנים ולעיתים גם הייתה מוסיפה דברי טעם. גם הנכדים נפלו שבי בקסמיה והיו מקשיבים לסיפורי אלף לילה ולילה שהביאה מדמשק הרחוקה; ואכן, למרות הספרדית הרצוצה שלה, השכילה אֶמְלִיָה להעביר להם את ההנאה מהמתח ומוסר ההשכל הגלומים בהם. ככל שאמליה הפכה לארגנטינאית, היה זה דרך אימוץ התרבות העממית שכניה. כך הייתה אֶמְלִיָה שותפה לאהדתם של בניה לקבוצת הכדורגל סן לורֶנסו, והיא אף תפרה דגל באורך חמישים מטרים בצבעי הכחול-אדום של הקבוצה. אם כי היא לא ביקרה במשחקים בעצמה, אֶמְלִיָה הקפידה לשלוח לאוהדים את הלחמה בעג'ין שלה, אשר מילאו חיש מהר את מקומן של הנקניקיות עם חרדל. בין כתלי ביתה גם אהבה להסתכל שעות ארוכות בתחרויות

האבקות על מסך הטלוויזיה בשחור לבן שרכשו לה ילדיה. היא עודדה בקולי קולות את המתאגרף היהודי טֶנְבֶּאָם, עם המגן דוד חרוט על גבו, שמבחינתה הציג את גאוותו של עם ישראל כולו. ברקע ישב לו מוֹסָא, מבודד לחלוטין מכל הרעש הסובב אותו, מכונס בספר התפילות הישן עם כלב מנמנם לצדו.

**אֶמְלִיָּה גַם לֹא הִסִירָה אֶת יְדֵיהָ מִמְלַאכַת הַרִיפּוּי, לְהִפְךָ: כִּשְׂבִיתָה הַצְעִירָה רוּזָה נִפְלָה לְמִשְׁכָּב עִם חוּם גְּבוּהָ, שִׁכְנִים רַחֲמָנִיִּים שֶׁהִגִּיעוּ לְבֵיתָה בִּישֵׁרוֹ לֵה עַל מוֹתָה וּבִיקְשׁוּ לְהִרְחִיקָה מֵהַגּוֹפָה וּלְהַבִּיא אֶת הַיְלָדָה הַרְכָּה מִיַּד לְקַבְּרֹתָ יִשְׂרָאֵל. אֲךָ אֶמְלִיָּה לֹא הֵייתָ מוֹכְנָה לְהַשְׁלִים עִם הָעוֹבְדָה שֶׁהִשְׁגַּחְתָּ תִּיקַח מִמֶּנָּה עוֹד יֶלֶד. בְּזַעֲקוֹת רַמּוֹת בִּיקְשָׁה לְהִפְרֹד מִפְּרֵי רַחֲמָה שִׁכְבָּר הוֹנַחָה בָּאָרוֹן, וְכִמוֹ אַחוּזַת דִּיבּוּק הַחֲלָה לְהַנְשִׁים אוֹתָה מִפָּה לְפָה. לְהַפְתַּעַת כּוֹלָם, הַתִּינוּקָת פְּרָצָה בְּכִי וְכַעֲבוֹר כְּמָה יָמִים גַּם הַבְּרִיאָה לְחֻלּוֹטִין. מֵאוֹתוֹ יוֹם זָכְתָּ אֶמְלִיָּה בְּהִעֲרָכָה גְּבוּהָ עוֹד יוֹתֵר מִצַּדָּם שֶׁל כָּל בְּנֵי הַשְּׁכוּנָה, יְהוּדִים וְלֹא יְהוּדִים, שֶׁהִתְפַּעֲלוּ מִסְּגוּלוֹת הַרִיפּוּי הָעַל-טְבַעִיּוֹת שֶׁלָּהּ.**

זאת ועוד, כשאחת מנכדותיה התקשתה להרות, גייסה אֶמְלִיָּה את כל יכולותיה ובילתה עמה יום שלם שכלל ביקור בשבעה בתי כנסת, בהם ניקו במטלית לבנה את ארון הקודש; ביקור בבית קברות וניקוי קבריהם של שבעה צדיקים באותה מטלית, ובסוף מקלחת עם אותה מטלית טבולה בנענע, מעשי קסמים שעברו מפה לאוזן בחיק משפחתה משך הדורות. כל אלו אכן הוכיחו עצמם וכעבור תשעה חודשים נולד לאמליה נכד, בן זכר ששמו בישראל ישי. משנשאלה כיצד היא מאתרת את קברות הצדיקים בין אלפי הקברים בלומֶס דֶה-סְמוֹרָה, השיבה אֶמְלִיָּה בביטחון האופייני לה, כי היא מזהה אותם על פי הגיל המופלג שבו מתו. זו אכן הייתה הוכחה חותכת שלא הותירה מקום לזיכוכ.

ואולם, האידיליה המשפחתית לא נמשכה לעד: מותו של מוֹסָא בגיל 86 מסרטן במעי הגס כאילו הפך את דף חייה של אֶמְלִיָּה ונתן למלאך המוות לחדור לחיק משפחתה. שנה בלבד לאחר מכן נפטר מסרטן גם אלברטו, בנה האהוב, כשהוא בן 52 בלבד. במהלך השנים הבאות אֶמְלִיָּה הייתה עדה למותם של עוד מילדיה, שנשאו את המורשה הגנטית המקוללת של אביהם. אך, ללא ספק, המכה הכבדה מכל

הייתה חטיפתו ורציחתו לאחר עינויים קשים של נכדה, קיקה, בזמן המשטר הצבאי בארגנטינה (1976). עד יומה האחרון ציפתה אֶמְלִיָּה להופעתו של הנכד שנעלם, אך קיקה צלל למצולות הים - לא השכחה - ומעולם לא שמעה עוד דבר אודותיו. הייתה בכך מעין סגירת מעגל של אלימות רצחנית: בתחילת המאה התמודדה אֶמְלִיָּה עם היעלמותו של אחיה אליהו, שככל הנראה נרצח, ושישים שנה לאחר מכן היא התייסרה בעקבות היעלמותו של נכדה, קיקה. הולדתם של הנינים, שלושה עשר במספר במהלך חייה, איזנה במקצת את הכאב וחיזקה בה את תודעת ההמשכיות של דור הולך ודור בא. אֶמְלִיָּה נפטרה ב-6 ביולי 1988 בבית האבות של הקהילה הדמשקאית בבואנוס איירס, "בני ציון", מוקפת באהבתם של בני משפחתה, אשר ביקרו אותה מידי יום והפיגו את בדידותה.

ט' באב, יום הולדתה של אֶמְלִיָּה, הוא לפי המסורת היהודית גם יום לידתו של המשיח. ואולם, למרות סמליות זו, אֶמְלִיָּה לא חוותה את הגאולה. להפך, חייה התנהלו בשולי המשברים שאפיינו את המאה העשרים, אשר בראשיתה היא נולדה. שלות-הרוח שלה הושפעה ללא ספק מעיוורונה למילה הכתובה, ולכן גם לאידיאלוגיות הגדולות, הטוטליות ולעיתים הטוטליטריות, שהתפתחו בימי חייה. אך דווקא עיוורון זה הפך אותה לעיוורת גם להבדלים בין בני אדם ולמאמינה גדולה בעיקרון שאדם הוא אדם באשר הוא אדם. סיפורה של אֶמְלִיָּה הוא סיפורה של בת אלפאם שלא ידעה קרוא וכתוב אבל שחרטה בלבבות כל מי שהכירה את אהבתה לחיים, ללא כל הבחנה בין מין, גזע, גיל, או עדה. זהו גם סיפורה של קהילת דמשק בארגנטינה, אשר תולדותיה - על כל העושר הגלום בה נדחקו בארץ לקרן זווית ואשר ממתינה להמשך גילויים בסיפורת ובמחקר. חייה של אֶמְלִיָּה הם דוגמה לחיים יהודיים שהתקיימו בשולי עידן השואה והתקומה: חיים משפחתיים, לא לאומיים ולא מגויסים. וייתכן, בהחלט ייתכן, שהיא בעיוורונה ראתה את מה שאנו איננו רואים עוד, וכי השוליים שבהם חייתה מסמנים את הדרך הראשית שראוי ללכת בה.

\* המחברת סופיה מנשה, היא פרופסור להיסטוריה באוניברסיטת חיפה. בספרה האחרון: מדמשק לבואנוס איירס - מסע משפחתי עלום, היא מגוללת בהרחבה את סיפורה של אמל, היא אמליה.



# סיפורי ילדות

שרה קמחי

להשתפר, ושאמי תהיה מרוצה ממני.

אני זוכרת את עצמי בבית בדמשק עם השכנים שתמיד נפגשים בחצר מדברים על החוויות שלהם, מרכלים אוכלים ושותים, ואני שומעת את אמא שלי מספרת שהיינו בג'זבר אצל אליהו הנביא והיא צעקה ובקשה מהבת שלה שתהיה ילדה טובה ואיך הבת שלה פחדה ורעדה, ואחר כך היא פורצת בצחוק עם כל השכנות איך הבת שלה האמינה ועשתה כל מה שאמרו לה, ואני נכנסתי לחדר ובכיתי, בסך הכל הייתי בת 10. כל פעם שאני נזכרת בכך אני לא מצליחה לעצור את הדמעות.

## מרעובה (מבוהלת)

בימי הקיץ הלוהטים בסוריה, הפרלמנט הנשי נפגש מוקדם מאד. אל-חוש (החצר) נשטף על ידי השכנה התורנית, מים נתנה לעציצים שהיו באמצע החוש. אווירה רעננה וקרירה שררה בכל מקום, הפרחים והיסמין הפיצו את ריחם ואז הפרלמנט הנשי הגיע, והחדשות האחרונות עודכנו במלואם. חדשות כמו: מי התחתן עם מי, מי התארס, למי נולד ילד, מי הגבר שאהב מאד את אשתו המכוערת וממש לא יודעים מה הוא מצא בה. מי השכנה הכועסת והעצבנית שלא הזמינו אותה לחמאם, למקווה של הכלה, מי המאושר שעשה מסיבה גדולה לברית מילה של הבן שלו אחרי שש בנות. וכולם ידעו שהוא לא "אבו אלבנאת" ומי הסתגר בביתו, התבייש לצאת מהחדר ולא רצה לראות אף אחד לאחר שנולדה לו עוד בת, "אללה יסאעדו". לדעת מי חלה "ואחד ברד" (התקרר) וצריך לתת לו מתכון של עשבים, כי רופא לא בא אף פעם. מי שכן מזמינים לו רופא, זה סימן שהוא בסכנה גדולה והוא הולך למות גוסס "בעיד מנהון" (רחוק מפה). השכנה רוזה תמיד מקבלת קריזה וצריך לעזור לה. היא לא מתפקדת, לא מבשלת, לא יוצאת ולא שומרת על ילדיה, צריך לעזור, כי היא בטח מרעובה. אולי ירדה בלילה למרתף (אבו) והיה חשוך שם וקפץ עליה חתול, אולי בעלה איים עליה שהוא לא רוצה אותה ושיביאו לו מישהי אחרת, ויביא לה אותה הביתה (דרה).

בכל אופן, כאשר היא חולה ויש צורך לעזור לה, משתמשים

## מערת אליהו הנביא

הבוקר קמתי עם רצון להעלות זיכרון רחוק שלא נשכח מעולם.

כל קיץ אנשים רבים מהעדה ומהשכונה היו נוסעים בחשמלית (התרמוזי) העירונית שהובילה לפרברים, כדי להעביר חופשה ובו זמנית לבקר את מערת אליהו הנביא ולבקש

לסייע להם להגשים את בקשותיהם. אני מוצאת את עצמי באכסניה, הרבה אנשים סביבי, אוכלים, שותים, ומתפללים בבית הכנסת שם.

במרכז יש קבר לא יודעת של מי, ובפינה יש חדר קדוש ויש ירידה במדרגות, ולבסוף יש כיסא של אליהו הנביא עשוי אבן שחורה אנשים מנשקים אותו ותוך כדי כך גם שוטחים את בקשותיהם. הגיע התור שלנו, אמא ואני, חלצנו נעליים וירדנו במדרגות, כל מדרגה שיורדים צריך להגיד "דסתור" (סליחה בהקשר זה). אנו אומרים למלאכים ששוכנים למטה במערה, שלא נפגע בהם או חלילה נדרוך עליהם. אני יורדת בחרדת קודש מזיעה מפחד ושומעת את אמא שלי צועקת "תגידי דסתור", ואני בקול חלש מפוחד לוחשת ד...ו...ו...ו. הגענו למטה הכל חשוך והגיע זמן הבקשות, אני שומעת את אמא שלי מבקשת בקול רם רחמים ופונה אליי בצעקות: "סורה תבקשי מאליהו הנביא שתהיי ילדה טובה, תשמעי בקול אמך, ואל תגרמי לי צער ובעיות, ותעשי כל מה שאומרים לך, ותפסיקי להיות רעה, אולי ישמעו אותך ותהפכי לילדה אחרת, כמו כולם". אני בקול רועד מצטטת מה שהיא אומרת לי ומבקשת. לאחר שסיימנו עלינו במדרגות ובכל מדרגה עצרנו ואמרנו "דסתור", שלא נפריע למלאכים ולא נפגע בהם. אבל הם הרוסו לי את החיים והאמנתי שאני רעה וצריכה לעשות הכל כדי



בתרופת "רפע רעבה" (סלוק והוצאת הבהלה מגופה). אני, כהרגלי, ילדה סקרנית ורצינית לדעת הכל על הטיפול של רוזה, לכן עקבתי אחרי הטיפול הזה.

כל יום בבוקר לפני זריחת השמש, אחת השכנות הזקנות נכנסה לחדרה של רוזה ומרחה איזה נוזל על כל גופה, היא לחצה את הבוהן שלה על כל מיני אזורים בגופה של רוזה, ברגליים, בידיים, בכף הרגל, בצוואר ובראש. היא לחצה לחיצות כ"כ חזקות שדודה רוזה צעקה, ואחר כך כסתה אותה ונתנה לה לשותת משהו חם. הזקנה מלמלה כמה משפטים ולבסוף התירה לה לישון. התהליך הזה חזר במשך 3 ימים וכולם שמחו כי היו בטוחים שרוזה תבריא ותחזור לעצמה. למרבה הפלא, זה אכן קרה, ראיתי את רוזה יושבת בבוקר, בפרלמנט הנשי, בריאה ומאושרת, מספרת על הפלא שקרה לה.

לימים, נישאתי בגיל מאד צעיר ועליתי עם בעלי ומשפחתי לארץ ישראל. זה הדבר הכי גדול ומשמח שקרה לי בחיים, למרות שנפרדתי מאמי, מאחי ומדודי (ומכל המשפחה), לא הייתה מאושרת ממני בארץ הזאת. פה צמחתי, בגרתי, למדתי, הקמתי משפחה לתפארת, אבל יש לי חדר בלב שלפעמים אני פותחת אותו ומספרת על העבר, נזכרת בקשיים ובכאבים.

השבוע אני עושה להנאתי טיפול שיאצו, כדי להרגיש יותר אנרגטית וכדי לפנק את עצמי. המטפלת אומרת לי: "שרה, יש לך חסימות, ואני לוחצת באצבעות כדי לשחרר אותם". אני עונה לה מיד: "לא (אנא מרעובה) מבוהלת". היא כמובן לא הבינה למה הכוונה וביקשה הסבר. הבטחתי שאתן לה לקרוא את סיפורי זיכרונותי שיבהירו לה הכל.

## אמונה

אל תאמינו בעיניים עצומות, תמיד תבדקו, כי נאיביות מובילה לצרות. תמיד אהבתי את השיר שאוסתאז עקל לימד אותנו, אני מתרגמת מערבית: "אל תעשה טובה לא במקומה, אתה תקופח ומי שלא נלחם יסבול".

זה סיפור עצוב של דודה שלי באהיה ובעלה חכם חמרי שהיה איש מוזר, עם מנהגים שונים משלנו, כי הוא הגיע מאורפה שבטורקיה, והתחתן עם דודתי באהיה. הוא השפיע עליה רבות, ובמשך הזמן היא הפכה להיות כמוהו, אפילו יותר מוזרה.

דודה באהיה ביקרה אותנו בכל יום ראשון באותה שעה תמיד, ונהגה להביא איתה זוג גרביים וכובע כי היא חששה שיהיה לה קר, מה שבטוח בטוח היא מסודרת.

אני הייתי חברה של בתה אסתר. למדנו יחד בבית הספר ועברנו יחד לתיכון צרפתי בדמשק. אסתר הייתה מאד מוכשרת וחרוצה, תמיד סמכתי עליה במבחנים והיא אף פעם לא אכזבה אותי.

חכם חמרי אורפלי היה גאון בתורה. הוא כתב לוחות שנה וכתובות לחתונות של צעירים. בביתו הייתה ספרייה מלאה בספרי קודש, וכל מכובדי הקהילה התייעצו איתו בכל נושא שקשור לדת ופסיקה. הוא תמיד ידע לענות ולפתור בעיות. אני חושבת שמה שהפיל אותו הייתה אמונתו המוגזמת בבני אדם. בשנת 1950, מדינת ישראל הייתה עדיין מדינה צעירה מאד, אך כולם שמעו על קיומה. בכל בית סיפרו על גדולת העם היהודי. במיוחד התפעל חכם חמרי אורפלי שתמיד סיפר על מיקומה של ישראל במזרח התיכון, ואיך היא מוקפת בארצות ערב ואיך המעטים ניצחו את הרבים. אנחנו הילדים אהבנו לשמוע את סיפוריו, כי לא ידענו מאומה על ישראל. אסור היה להזכיר את השם ישראל, והנה הוא מספר בהתלהבות פרטים רבים עליה. בשבילנו הסיפור היה אגדה יותר ממצויאות.

בוקר אחד ראינו מבול של פליטים מגיע לשכונה שלנו, השוטרים דחפו אותם לגור בבתי היהודים. השלטון בחר גם בבתי הכי יפים, הגדולים והמפוארים. בניין בית ספר אליאנס, שהיה גדול ומפואר, התמלא פליטים שברחו מפלסטין או גורשו ממנה. בבית הגדול של חכם חמרי נכנסו מספר משפחות פליטים והפכו לשכנים שלו. הוא אדם ישר, תמים עזר להם והם התיידדו איתו, הם נכנסו לחדרו וראו את הספרייה הענקית שמלאה בספרי תורה. הם סיפרו לו שבארץ חסרים ספרים כאלה וכדאי שהוא ישלח אותם לארץ. הוא שאל איך עושים והשכן טען שהוא יודע הכל על ארץ ישראל והוא יטפל בזה. חכם חמרי האמין לו, מכיוון שחשב בליבו שזה מצווה גדולה שהספרים יגיעו לארץ הקודש, אז הוא הסכים ונתן את ברכתו.

באותו יום, השכן העמיס את הספרים על משאית ונסע ישר למחאבראת (מודיעין סורי) והלשין עליו שהוא מבריח ומרגל. בערב באו השוטרים ולקחו את חכם חמרי ישר לבית הסוהר במדבר הסורי.

הייתי בת שמונה כשישבתי עם אסתר בת דודתי, וחיכינו לאמי ולדודתי באהיה שחזרו מביקור אצלו. כשהן הגיעו, הם בכו וסיפרו לנו על העינויים הקשים שהוא עובר, ולא הבנו מה בדיוק קרה ואת הסיבה לכך שלקחו אותו.

אחרי תקופה ארוכה הוא חזר מהכלא אדם אחר. הוא היה שבור, הרוס, מרותק למיטתו ולא כתב בעברית לוחות שנה או כתובות לצעירים שמתחתנים. כילדה ביקשתי להבין מדוע הוא נעצר, אולם אף אחד לא הסביר לי עד שהגיע זמני לעלות לארץ ישראל והלכתי להיפרד מדודתי ומחכם חמרי. חכם חמרי סיפר לי בדמעות את סיפורו העצוב ואיך אהב את ארץ ישראל וברך אותי שאני זכיתי לעלות לארץ ישראל. דבר שהוא חלם עליו רבות אך לא זכה לכך.

יהי זכרו ברוך. סורה.

# סיפור עליתן של בתיה ולאה סימן טוב



נעה סימן טוב

ידענו שעולים לארץ ברגל, מפני שהעליה היתה בלתי לגלית, כי זה היה ללא רשות של הממשלה המקומית וכמובן ללא אישור האנגלים ששלטו בארץ.

הלכנו ברגל, בהרים, בדרכים נסתרות, בליווי של פעילים מהארץ - הם הראו לנו את הדרך, ועזרו למי שהתקשה.

ב-1940, הרשו ההורים לאחינו הגדול, יהושע, לעלות לארץ. הוא עלה מספר שנים לפנינו. (סיפור העליה המרתק שלו הופיע בגליון של שנת 2006, וביוטיוב). כעבור כמה שנים, כשנושא העליה עלה שוב בבית, החליטו ההורים, לאחר שכנוע של המדריכים, לשלוח אותנו לארץ, ליהושע אחינו, שחי אז בקיבוץ יגור. התכנית הייתה שההורים יתחברו אלינו בשלב מאוחר יותר.



לא לקחנו חפצים למסע, כדי לא להכביד את הבגדים לבשנו בשכבות, שמלה על שמלה, וביד צרור קטן. נפרדנו מהמשפחה ומהבית בשעות הערב, והלכנו לפעולה. לסניף הגיעו אנשים מבוגרים, נשים וילדים. כולם עלו על משאיות סגורות עם בד ברזנט. קבלנו הוראה לשבת בשקט, וכך נסענו בחושך ובדממה. הגענו לגבול, כנראה לקוניטרה, ואז שמענו את השוטר שואל את הנהג: "מה יש לך באוטו?" הנהג אמר: "פחי נפט". חששנו נורא שמישהו ישתעל, או שתינוק יבכה... לשמחתנו, השוטר לא בדק, רק אמר: "טוס, טוס!"

הגענו למקום בלתי מוכר. ירדנו מהמשאית, והתחלנו ללכת ברגל. צעדנו מספר שעות שנראו כנצח. התינוקות בכו, והמדריכים, שפחדו שניתפס, ניסו לעזור לאמהות כדי שהתינוקות ירגעו. רוב הזמן הצעידה התנהלה בשקט מוחלט. אנחנו לא פחדנו, כי לא ידענו ממה יש לפחד.

הסיפור הזה תמיד מרגש אותי. זהו סיפור על עלייתן ארצה של שתי אחיות - לאה בת אחת עשרה, ובתיה בת תשע. שתיהן עלו ארצה מדמשק לבד, ללא ההורים, וברגל!

את הסיפור ספרה בתיה אבישי ז"ל לבית סימן טוב. בתיה נולדה בחנוכה, בשנת 1935, בת ליפה ומשה סימן טוב ז"ל. בשנת 1945, החלו בתיה ולאה לצעוד לכון ארץ הקודש דרך מורדות רמת הגולן, במסגרת מבצע לעליית אלף הילדים.

"הוריי, אחיי, אחיותיי ואני חיינו בעיר הגדולה דמשק אשר בסוריה. יהודים רבים חיו שם בשלום ובשכנות טובה עם השכנים הערבים. בתור ילדה היה לי טוב בסוריה, אבל החלום הגדול שלנו היה לעלות לארץ ישראל."

**"לפעולות בתנועה הגיעו מדריכים מהארץ. הם סיפרו לנו המון על הארץ, על בניית קיבוצים ומושבים, על סלילת כבישים, ובעיקר על יופייה של ירושלים, משאת נפשו של כל יהודי. הם השתדלו, וכנראה שלרוב גם הצליחו, לשכנע אותנו שהיהודים מכל העולם חוזרים לארצם. מהם למדנו לרקוד הורה. כולנו, גדולים וקטנים, רקדנו וחלמנו. אני זוכרת איך שרנו "אל יבנה הגליל", כשהגדולים נושאים על הכתפיים את הקטנים, בדיוק כמו שרקדו בקיבוצים, בארץ."**

## בתי סמנים טוב

בשנת 1945 ולמשך כ-4 שנים התחנכה במסגרת עליית הנוער בקיבוץ יגור בחברת הילדים.

בתי אומצה כבת לכל דבר במשפחת סיני לקלמן ונחמה וביתם רחל, שם חגגה את בת המצווה. הקשר עם משפחת סיני נשמר לאורך כל השנים במיוחד עם סבתא נחמה עד יומה האחרון.

בספטמבר 1949 הגיעה עם הקבוצה ה"סורית" מיגור לחולתה לחברת הנוער "אמירים". ב-1952 התגייסה לנח"ל במסגרת הגרעין ושירתה במחלקת נח"ל בכפר סאלד.

ב-1955 נישאה לישראל אבישי ונולדו להם ארבעה ילדים, אביב, רותם ודגן התאומים ויהודית בת הזקונים.

במשך כ-30 שנה עבדה בבתי הילדים במסירות ובאהבה בתינוקות, בפעוטות ובגני הילדים.

בהמשך עסקה בעבודות קרמיקה, עבודות יד ובציור על בד משי. במסגרת זו עזרה רבות לחבריה, עודדה והיתה דוגמה חיה לסובבים אותה באופטימיות ועצמאות.

לאורך כל חייה שמרה בתי על קשר הדוק עם המשפחה המורחבת, אחיה, אחיותיה ובני משפחתם.

הלכנו יד ביד, דאגנו שלא לדרדר אבנים ושלא נמעד בחשכה, שמא מישוהו ישמע אותנו. במהלך הדרך העזנו לשאול את אחד המדריכים שצעד לידינו: "אולי אתה מכיר את אחינו יהושע, שגר בארץ?" הוא היסה אותי, ועשה סימנים שלא אדבר. הוא לא עזב אותנו לאורך כל הדרך, ולפנות בוקר הוא פשוט נעלם.

"הגענו לאגם החולה, שם עבר הגבול, את פנינו קבלו חברים מקיבוץ חולתה. לא נשארנו שם, העבירו אותנו לקיבוצים אחרים, את לאה העבירו לתל-עמל ואותי ליגור, שם היה אחי הגדול, והוא יוכל להיות איתי ולהשגיח עלי. כשפגשתי אותו, הוא התרגש מאוד, שאל לשלומי, והביע פליאה על כך שהורים הרשו לי לבוא.

**כשנשארנו לבד, הוא גילה לי שהבחור**

**שצעד לידי בהרים, בחושך הנורא, היה לא**

**אחר מאשר הוא עצמו!!!**

**אז... בחושך האיום... לא זיהיתי...! גם**

**לא יכולתי לשער שאחי הוא מהמדריכים**

**שהובילו יהודים הביתה, לארץ ישראל!!**

ביגור לקחו לנו את כל הבגדים, קשה לי לשכוח את זה! לקחו לי את עגילי הזהב, כדי שהשוטרים לא ידעו שאנחנו עולים חדשים, ושלא יגרשו אותנו - עד היום אינני יודעת היכן הם.

חצי שנה אחרי שהגעתי ארצה, ניסו גם ההורים שלי את מזלם, את אבי עצרו בדרך, והחזירוהו לדמשק. אימי ואחי הקטן הגיעו ליגור. וכך, בוקר אחד, הגיע אלי אחי יהושע, ואמר: "בואי איתי רגע לחדר האוכל, אני רוצה להראות לך משהו". הלכתי איתו. התחלתי לטפס במדרגות ושם אני רואה... לא פחות ולא יותר, את אמי ואת אחי הקטן... איזו פגישה מרגשת!

אבא נשאר במעצר, וכעבור שבועיים שוחרר ועלה לארץ. הורי גרו בתל-אביב, בשכונת התקווה עד שנפטרו. לי היה ברור שהקיבוץ הוא הבית שלי. בסוף שנת 1949, בהיותי בת 15, עזבתי את יגור יחד עם חברים נוספים לחברת נוער לחולתה - היינו קבוצת "סורים מיגור" יחד עם קבוצת "סורים מגבעת השלושה".

**זודתי בתי חיה בקיבוץ חולתה עד לפטירתה ב-26.10.2004**  
**סיפור עלייתה ארצה סופר על-ידיה בבתי הספר ובגני הילדים בקיבוץ, ביום העצמאות.**

## קטעים מברכה שברכה בתי

### את אימה המאמצת ביום הולדתה ה-100

איך אוכל להודות לאישה מקסימה ומופלאה כמוך, על כל הדברים, שהיית ועשית למעני. הרי אין מספיק מילים בעולם לתאר את גדולתך, את האכפתיות שלך, את היכולת המדהימה שלך להעניק לי ולכל נפש חיה אשר נקרתך בדרכך.

לא אשכח לעולם איך כשרק הגעתי לקיבוץ ויחד עם כל ילדי החוץ עמדתי בשורה ארוכה, ומבין כולם את ניגשתי ישר אלי ובחרת בי. זו היתה הרגשה עילאית.

מעולם לא התרגשתי כל כך כפי שהתרגשתי מההקדשה שכתבתם לי באלבום בת המצווה שהכנתם לי כמתנה. המילים נחרטו עמוק עמוק בליבי:

**ב יתך תבני בינינו,**

**ת משיכי לבוא בצל קורתנו**

**י נעם לך חוג משפחתינו**

**ה י בת נאמנה לעמנו.**

איחולייך התגשמו מילה במילה. הרגשתי בביתכם החם והאוהב ממש כמו בבית.

אשריי שזכיתי במשפחה חמה ואוהבת כשלך...

כשעברתי לקיבוץ חולתה ואימצתי אני ילדי חוץ, שמחתי שנפלה בחלקי הזכות להמשיך את דרכך ולשמח אותך גם.

**אוהבת מאוד - בתי.**

# קינוחים לבנים לחג



בקי שני

## ריז בל חליב - דייסת אורז בחלב

מרכיבים:

½ כוס אורז עגול (120 גר')

¾ ליטר חלב

4 כפות סוכר

כף מי ורדים

אופן ההכנה:

להשרות את האורז בקערה עם מים רותחים כחצי שעה ולסנן. לחמם בסיר את החלב האורז והסוכר. לבשל כחצי שעה על אש נמוכה תוך כדי בחישה מידי פעם. בתחילה התערובת תהיה דלילה מאוד ולאט לאט האורז יתפח ו"ישתה" את כל החלב. לבדוק שהאורז מבושל היטב ולהוסיף את מי הורדים. להסיר מהאש ולמזוג לקעריות הגשה. לשמור בקרור עד להגשה.

## שְׂרָאב אֶל לוז - משקה שקדים

מרכיבים:

כוס שקדים מולבנים קלופים וטחונים דק (90 גר')

1 ¾ כוסות אבקת סוכר (180 גר')

1/3 כוס מים

כף מי ורדים

אופן ההכנה:

לטחון במעבד מזון את כל המוצרים. להעביר לסיר קטן ולהרתיח תוך כדי בחישה. להעביר לצנצנת מעוקרת ולשמור בקרור. הגשה: לשים כפית גדושה מהתערובת בכוס גבוהה למלא מים קרים וקרח לערבב היטב. להגיש עם כפית כיוון שהשקדים שוקעים.



## סְחֵלֵב

מרכיבים:

4 כוסות חלב

4 כפות סוכר

4 כפות גדושות קורנפלור או נישה (עמילן)

כף מי ורדים

אופן ההכנה:

תערובת חמה: לשפוך לסיר על גבי להבה בינונית רק 3 כוסות חלב ואת הסוכר. עד לרתיחה.

תערובת קרה: לערבב בקערה את כוס החלב הנותרת עם הקורנפלור עד שהקורנפלור נספג בחלב.

השוואת טמפרטורות: מעבירים מצקת מהחלב החם לתוך התערובת הקרה ומערבבים. מעבירים את כל התערובת הפושרת לתוך הסיר החם תוך כדי בחישה נמרצת. תוך מספר דקות הנוזל בסיר יתעבה. להוסיף את מי הוורדים.

להסיר מהאש ולמזוג לקעריות הגשה, לפזר פיסטוק חלבי או אגוזים קצוצים או קנמון. לשמור בקרור עד להגשה.

## מְלָבִי

מרכיבים:

4 כוסות מים

2 כפות סוכר

4 כפות גדושות קורנפלור או נישה (עמילן)

כף מי ורדים

אופן ההכנה:

תערובת חמה: לשפוך לסיר על גבי להבה בינונית רק 3 כוסות מים ואת הסוכר. עד לרתיחה.

תערובת קרה: לערבב בקערה את כוס המים הנותרת עם הקורנפלור עד שהקורנפלור נספג במים.

השוואת טמפרטורות: מעבירים מצקת מהנוזל החם לתוך התערובת הקרה ומערבבים. מעבירים את כל התערובת הפושרת לתוך הסיר החם תוך כדי בחישה נמרצת. תוך מספר דקות הנוזל בסיר יתעבה. להוסיף את מי הוורדים. להסיר מהאש ולמזוג למגש פיירוקס. לשמור בקרור עד להגשה.

הגשה: לחתוך קוביות קטנות מהמלבי להעביר לקערה, לצקת מעל סירופ מתוק (תרכיז פטל) ולהגיש.

מנהגי החג: את משקה השקדים נהוג להגיש כשהאורחים מגיעים לשמחות, חג הפסח או לראש השנה. בד"כ מוגש ליד גם מרציפן תוצרת בית (כְּאֶעֱכָ בְּלוֹז).

את דייסת האורז עם חלב, הסחלב והמלבי נהוג להגיש בשבועות מיד בתום ארוחת החג החלבית.





# פתגמים

אפרת חלק

אֶלְאֲרֶשׁ אֶלְאֲבִיד לְלִיּוֹם אֶלְאֲסוּוד: חסוך את הגרוש הלבן ליום השחור, חסוך לעתידך  
אֶלְעֲתִיָּא מֵא בִּיצִיר גִּ'דִיד וְלַעֲדוּ מֵא בִּיצִיר צִדִיק: הישן לא יהיה חדש והאויב לא יהיה חבר  
אוּל אַנְאֵר שְׂרֵאֲרָה: ראשית האש בניצוץ



אִיד וואַחֲדָה מֵא בְּתוֹצֵאָה: יד אחת אינה יכולה למחוא כפיים, שתף פעולה אל תפעל לבד  
אֶלְחָא אֶלְכִזְאֵב לְבֵאֵב אֶדְאֵר: עקוב אחרי השקרן עד דלת הבית, עקוב אחרי השקרן שידע שנתפס  
שׁוּ אַחֲלָא מְנַלְחֵלְאֵוּוּ אַחְבָּה בְּעַד אֶלְעֲדֵאֵוּוּ: מה מתוק מחלבה, החברות לאחר מריבה  
חֲאֲמִיָּהָ חֲרֵאֲמִיָּהָ: שומריה גנביה

אֶלְמֵאל אֶדְאֶשֶׁר בִּיעֵלֵם אֶלְחֲרֵאֲמִיָּה עֶ-סִיֶּרְאָה: הכסף המופקר מלמד את הגנבים לגנוב, הכסף מפתה את הגנב  
דָּא אֶלְחִדִיד וְוֵהוּוּ חֲאֲמִי: דפוק על הברזל כשהוא חם, פעל בזמן הנכון  
גִּ'אֶרְכֵּ אֶלְאֶרִיב וּוּלָא אַחֲוֹב אֶלְבֵּעִיד: טוב שכן קרוב האח רחוק  
דִּוּר עֶלְגִ'אֵר אֶבֶל אֶדְאֵר: חפש מי השכנים לפני שתחפש את הבית  
חִטּוּ עֶלְמַעֲתֵסֵל וּוּדְהַנּוּ בְּלַעֲסֵל: השכיבו את המת על לוח הרחצה ומרחו אותו בדבש, אמרו טובות על המת  
אַצִּדִיק לִיּוֹם אֶלְמִדִיק: החבר ליום הצרה

אַזָּא כָּאֵן צֵאֲחֶבֶכְ עֶסֶל לֹא תִלְחֶסוּ כָּלוּ: אם חברך היה מדבש אל תלקק את כולו, אל תנצל יותר מידי את חברך  
אַטְלוּב אֶלְחִי'ר לְגִ'אֶרְכֵּ בְּתִשׁוּפּוּ בְּדֵאֶרְכֵּ: דרוש טוב לשכנך תמצאהו בביתך, תמצא טוב בביתך  
דְּרַבְנִי וּוּבִנְכָא סִבְאָנִי וּשְׂתַנְכָּא: היכה אותי ובכה, הקדים אותי והתלונן  
אַלְעִין בְּצִירָה וּוּלְאִיד אַצִּירָה: העין רואה (את הבעיות) אבל היד קצרה מלהושיע  
וואַחֲד חֲאֲמֵל דְּאָנּוּ וּוּתַאנִי תַעֲבֵאֵן פִּיָּהָ: אחד נושא את זקנו והשני מתעייף ממנו  
אַשְׁבַּעָן בִּיפֹת לְלִגְאֵעָן: השבע מעניק רק פרורים לרעב  
אַלְאֶעוּר בֵּין אֶלְעֲמִיאֵן סִלְטָן: שתום עין בין העיוורים מלך  
עֵלָא אֶד בְּסֵאֲטֵכְ מֵד רְגִ'לִיכֵ: פשוט רגליך לפי אורך מרבדך, נהג כפי יכולתך  
נֵאֵם בְּכִיר וואַם בְּכִיר וּשׁוּף צַחֲתַכְ כִּיף בְּתִצִיר: תישן מוקדם וקום מוקדם וראה איך בריאותך תשתפר  
רְגִ'עַת חֲלִימָה לַעֲאֲדֵתָהָ אֶלְאֲדִימָה: חזרה חלימה למעלליה הקודמים, חלימה לא השתנתה  
כְּתָרוּ אֶלְאִידִין וּחֲתָרָא אֶטְבִּיחֵ: רבו הידיים ונשרף התבשיל  
הִלִי בִיעֵמֵל בְּאִידוּ אֶלְלָה יִזִידוּ: מי שפועל כמו ידיו אלוהים יוסיף לו  
מֵא בְּחִיכְ גִּ'לִדְכְ עִיר דְּפֶרְכֵ: לא יגרד עורך כמו הצפורן שלך, פעל אתה למען עצמך

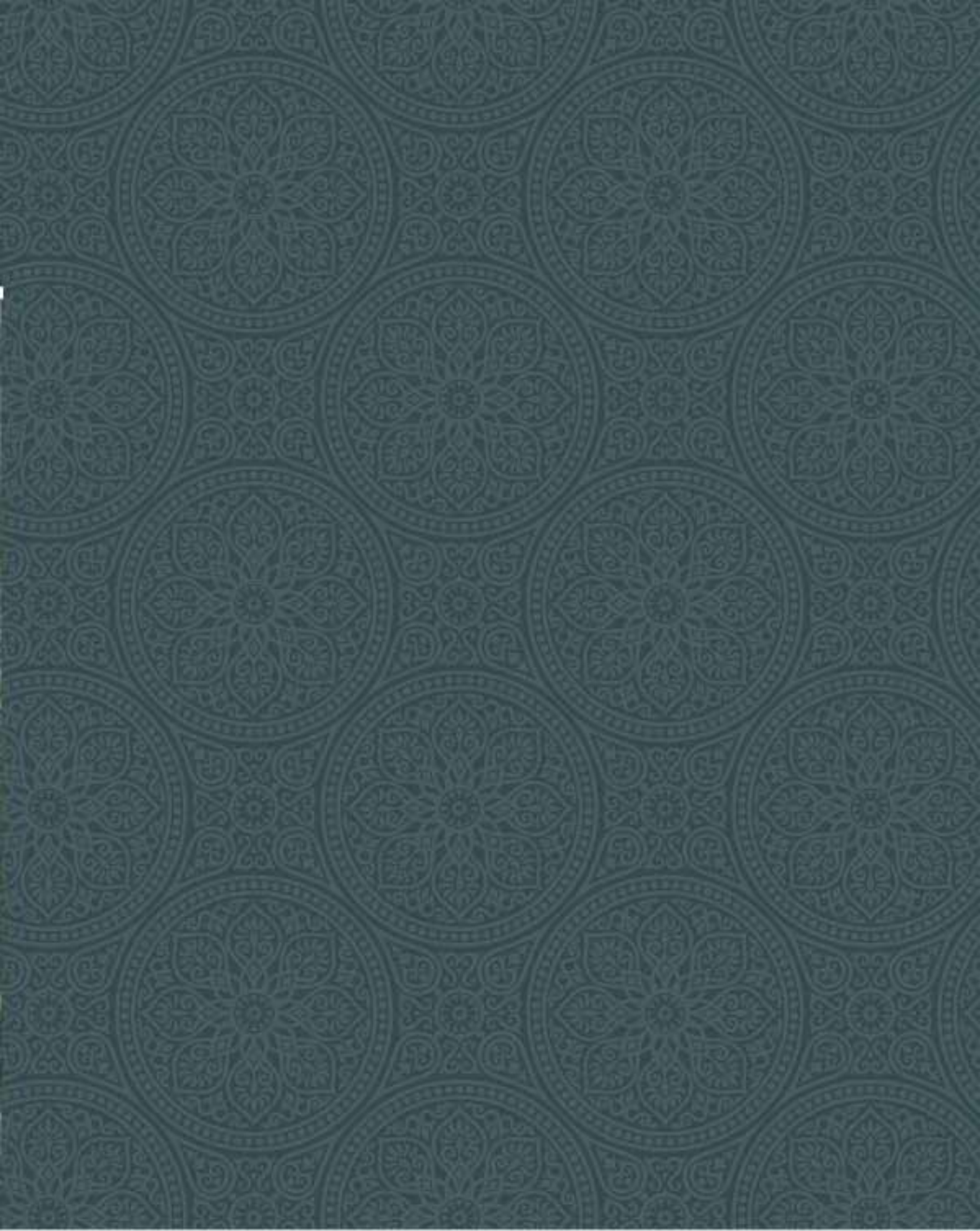
חברים יקרים,

במסגרת מאמצינו לתיעוד ושימור קורות קהילת יהודי דמשק,  
אנו פונים אל חברינו, קוראינו ואל כל יוצאי דמשק בישראל ובתפוצות,  
להעביר למערכת מכאן ומשאם,  
את סיפורי קורותיהם וחוויותיהם האישיות  
והמשפחתיות במהלך חייהם בדמשק,  
בדרך עלייתם ארצה  
ובמהלך קליטתם והשתרשותם בארץ.

רצויות מאד תמונות מהשכונה היהודית, רחובותיה, סמטאותיה,  
בתיה, אנשיה וההתרחשויות בתוכה וסביבה.

החומר ישמר לדורות בעלונים ובאתר האינטרנט "מכאן ומשאם".

אנא עשו את המאמץ להעלאת הדברים בכתב לפני שישכחו ויאבדו.



**מבאן ומשאם**  
כתב העת למורשת יהדות דמשק